

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND: J. AAVIK, A. R. CEDERBERG,
M. J. EISEN, O. LOORITS, J. LUIGA, J. MARK,
J. MÄGISTE, E. NURM, A. SAARESTE, FR. TUGLAS

TEGEV TOIMETAJA J. V. VESKI

KAHEKÜMNE-ESIMENE AASTAKÄIK

1927

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1927

XXI AASTAKÄIK

№ 9

Prof. M. J. Eiseni 70-daks sünnipäevaks.

28. septembril s. a. pühitseb üks meie noorema ärkamisaja tegelane prof. M. J. Eisen oma 70-aastast sünnipäeva. Alles 2 aasta eest, kui see väsimatu töömees oma 50-aastasele kirjanikutegevusele võis tagasi vaadata, pühendas „Eesti Kirjandus“ temale erilise pidunumbri, kus toodi mälestusi ning ülevaateid tema elust ja tööst. Ühes sellega soovisid kõik eesti rahva sõbrad, et jätkuks vanal kirjanikul ja meie tüsedamal minevikutundjal tervist ja jõudu veel kaua oma laialisi teadmisi meie folkloori alal viljakalt kasutada.

Neid soove on saatus armulikult tähele pannud, sest täna, 2 aasta järele, töötab auväärt hallpea kodumaa ülikoolis endise jõu ja värskusega edasi õppetoolil, mis eriti tema isiklikke teeneid ja võimeid hinnates meie eesti *alma mater*'i juurde on loodud. Mitte ainult kodumaa ei tunnusta Eiseni tööd sellel silmapaistval kohal, vaid ka vennasrahvas Soomes on teda austanud, kui nende ülikool, kes rahvaluule ja muinasvara uurimise tööl seisab silmapaistval kohal Euroopas, on Eiseni tööle oma kõrget lugupidamist sellega üles näidanud, et ta temale pähe pani tema 70-dal eluaastal Helsingi ülikooli audoktori kübara.

Tõesti, tagajärjerikas töö, mis vaese Vigala rahvakooli-õpetaja poja viib niisugusele astmele!

Eesti Kirjanduse Selts ja Eesti Rahva Muuseum, kelle tegevuse piirkonnas M. J. Eiseni töö peaaesjalikult on liikunud ja kelle mõlema juhatus sünnipäevalast oma esimeste meeste sekka võib lugeda, annavad tema auks tänaseks päevaks välja pidualbumi, milles vanad Soome teenusrikkad teadusveteraanid ja vanemad ning nooremad eesti õpetlased oma lugupidamist Eiseni elutöö kohta avaldavad. Nii ei jää siis „Eesti Kirjandusel“ siin

seekord muud üle kui oma hinnangut prof. Eiseni töö kohta uuesti kinnitada ning lühidalt veel kord tema elulugu meelde tuletada.

Matthias Johann Eisen on sündinud 28. sept. (uue kal. j.) 1857 Vigala kihelkonnas Oese kooliõpetaja pojana, kus ta esimese õpetuse oma isalt sai ja siis esiti Haapsalu kreiskooli ja sealt Pärnu gümnaasiumi üle läks. Pärnus oli ta korteris sealse algkooli-õpetaja J. Otsaveli juures, kes töötas „Perno Postimehe“ toimetuses ja tõlkeid tegi saksa kirjandusest. See korteriperemees äratas ka noore Eiseni huvi kirjanduse vastu, nii et ta juba keskkooliõpilasena siin jõudumööda teotsema hakkas. 1879 astus Eisen küpsuseksami järele Tartu ülikooli usuteadust õppima, kus ta ühes elades noorte kirjanikkudega, suguvendade J. Bergmanni, A. Mohrfeldti ja F. Ederbergiga tõsiselt kirjanduspõllul töötama hakkas. Ta oli „Eesti Kirjameeste Seltsi“ esimestest tegelastest, võttis osa kõigi eesti rahvussõjavägede ettevõtete tööst, tutvunes ka varsti Soomega, kus ta E. Kirj. Seltsi saadikuna Soome Kirjand. Seltsi 50-aastasest juubelipidust osa võttis. Siit algas Eiseni armastus soome sugurahva keele ja kirjanduse vastu. Kui ta 1885 Tartu ülikooli kursuse oli lõpetanud, sai ta Ingeris ja pärast Aunuses kirikuõpetajaks, kus ta eesti ja soome kogudusi pidi teenima ja soome keele põhjani ära õppis. 1888 valiti E. Kroonlinna eesti-soome-rootsi koguduste ja balti mereväe kirikuõpetajaks. Aunuses töötades oli E. soome, karjala ja vepsa hõimrahvaid tundma õppinud ja nii materjali kogunud oma pärastiseks tööks „Eestlaste sugu“. 1912 lahkus Eisen hädise tervise pärast ametist ja asus Tartusse elama, et oma vanu päevi rahvaluule-teaduse ja kirjanduse tööle täiesti pühendada. 1919 hakkas ta uues Tartu eesti ülikoolis loenguid pidama rahvaluule kohta ja 1920 valiti ta ülikooli rahvaluule isikl. professoriks.

M. J. Eisen on meie kõige suurema produktsiooniga kirjanik. Ta sulest on ilmunud kaugelt üle 100 eriraamatu, jutte, luuletusi ja eriti populaarseid väljaandeid eesti rahvaluulest. Eisenil on dr. J. Hurda järele kõige suurem korjandus eesti folkloorist. Üle neljakümneaastase kogumise tagajärjel on tema rahvaluule-kogu paisunud üle 60 000 lehekülje suureks. Oma ja dr. Hurda laialisi korjandusi korraldades ja kasutades on ta autoriteediks tõusnud eesti folkloori tundmises ja selgitamises. Peale eriraamatute on tema lugemata hulgal oma teadusesse puutuvaid töid avaldanud Eesti ja Soome ajakirjades ja ajalehtedes.

Eisen on palju tööd teinud ka karskusaate levita-

miseks ja populariseerimiseks Eestis. Ta on üks vanematest karskusliikumise algatajatest ja eestvõitlejatest.

Soovime tänase sünnipäeva hallipeaga lapsele veel palju viljakaid aastaid. Kullaku tema eluõhtut rõõmus tunne tehtud suure töö peale tagasi vaadates, mida kaas-aeglased kõrgelt hindavad.

A. Jürgenstein.

Vanem eestikeelne pulmalaul.

„Armas, kallid, kuldne vend“.

Mullu talvel vanemate eesti kirjakeele tekstide valiku¹⁾ esimese vihu lõpp-poognat ja m. s. ka laulu „Armaß, kalliß, kuldene Wend“ trükiks valmistades tekkis allakirjutatud soov näha selle luuletuse teksti autentse kujul, sest selle senised täieliselt või osaliselt trükitud ilmunud redaktsioonid (Leo Meyer, Sitzungsber. d. Gel. Estn. Ges. 1890, lk. 10—18; M. Pödder, Oma Maa 1890, lk. 241—9; T. Sander, Eesti kirjand. lugu II¹, lk. 45—6; M. Kampmann, Eesti kirjandusloo peajooned I¹, lk. 173) ja algteksti põhjal tehtud käsikirjalised koopiad (Joh. Bolte ja Jak. Hurda omad Õpet. Eesti Seltsi arhiivis, mapp E. M. 211) erinevad üksteisest tunduvalt ja jätavad mitmed kohad laulus tumedaks. Vastava sooviavalduse kohaselt pöörduski (30. XII 26) ülikooli raamatukogu juhatus lahkelt meie konsuli hra H. Lohu poole Peterburis, palvega Vene Teaduste Akadeemia raamatukogust nõutada selle käsikirja (asetseb praegu välismaa käsikirjade kogus, „Manuscripta XXL—II“, mitte aga XX. J. 38) faksiimile. Kuid selle valmistamine venis kõigist kiirustuskatsetest hoolimata pikale. Puudus isegi kindlus, kas käsikiri üldse veel alal on. Nõnda siis asjatuks pidades ülalnimetatud raamatu trükkimisega viivitamist oli allakirjutatu sunnitud selle laulu ilmutama võimalikult õigemal kujul, seda olemasoleva kahe käsikirja põhjal rekonstrueerides. Kolm kuud hiljem peale raamatu avaldamist jõudis aga juuli algul Leningradist päralt lauluteksti fotograafiline ülesvõte, mida nüüd alal hoitakse ülikooli raamatukogus Tartus. Sellega tutvunemisel selgus, et kõik senised redaktsioonid on vigased ja et seni lugemata jäänud või

1) „Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi“. Välja andnud Albert Saareste ja A. R. Cederberg. Vihk I. Tartus 1927. Akad. Emakeele Seltsi toimetised XVI (VIII + 160 lk.).

küsitavalt loetud kohti laulus on siiski võimalik rahuldavalt lugeda. Järgnevas avaldangi selle pulmalaulu, kõigepealt diplomaatselt (tekst A), siis praeguses kirjaviisis, kuigi omaaegses keeles, kõigi arhaisemide, murdejoonte ning keelevigadega (tekst B), ja kolmandaks moodsal, nüüdiskeelsel kujul (tekst C), ning annan kahest viimasest salmist, kus tekstis on vaieldavaid kohti, täpsa äratõmbe (vt. lk. 493).

Teksti on seni peetud põlvnevaks XVII sajandi kolmanda veerandi lõpult või neljanda algult, sest 309-lehekül-

A.

1.

Armaß kalliß kuldene Wend.
Ep sa ollet kuhlnut Emb.
kuy ned pillit hliedaratt
pillu nappat pillu nappat tulewatt.

2.

Minna ollen kuhlnut küll,
meite killaß hlieap pill,
minno hliet pulmalle,
johma heyle johma heyle Pehwale,

3.

Tulle ta mo Armaß wend,
wiewitalem hendesß hend,
Pulma Rod on walmistut.
Reick ohn hestü leit ohn hestii Ehetut.

4.

Saiat taakut ollut wien,
kil mißtarbiß ollep sien,
lahllat lahnnat Dymikut,
küpsitet küpsitet niec lehtetut..

5.

Saia wannannb hliap lahß,
Tultet pulmal, Röhmßast thahß
Nalia heitap prucht nina peick
Röhmuß olkut wöhrat leit,

6.

Söhtet johlet kauniste.
Tanziket lahß pahrieste,
fenni kwie see kucke heell.
kuhltag röhmßat olkut wehl;

jelises (in-8°, + registrid) käsikirjas (kus luuletus esineb lk. 255—9) leidub lk. 95 saksakeelne laul ja selle luuletamise aeg: „Von J. R [?]. H. Gemacht 8. Sept. 1680“. Ka kirjastiili põhjal võiks selle erisuguste käekirjadega kirjutatud kogu kõite tekkimisaajaks pidada XVII saj. teist poolt. Vrd. Joh. Bolte (kes käsikirja 1889 suvel leidis), „Niederdeutsches Jahrbuch“ XIV (1889), lk. 90—2; L. Meyer, SbGEG 1890, lk. 1 jj.; „Val. eesti kirjak. van. mäl.“ I, lk. 153.

B.

1.

Armas, kallis, kuldene vend,
eps sa oled kuulnud hend,
kui need pillid hüüdavad,
pilli napad, pilli napad kuulevad.

2.

Mina olen kuulnud küll,
meite külas hüüab pill,
mino hüüd pulmale,
jooma häile, jooma häile päävale.

3.

Tule ka mo armas vend,
viivitagem hendes hend,
pulma rokk (? roog) on valmistud,
keik on hästi, keik on hästi ehitud.

4.

Saiad, kakud, õlut, viin,
küll, mis tarbis, oleb siin,
kalad, kanad, oinikud,
küpsetud, küpsetud ni[n]k keedetud.

5.

Saja vanamb hüüab kaas:
Tulged pulmal rõõmsast taas,
nalja heidab pruut nink peig,
rõõmus olgud võõrad keik.

6.

Sööged, jooged kauniste,
tantsiged kaas paariste,
seni kui see kuke hääl
kuuldaks, rõõmsad olgud veel.

7.

Pektet jallat kanfeste
wasto mad ninc tantzike
Nejzidel Unket Zuhd;
Sedda techket mitte muhb

8.

Nende nore rahwale,
prutie ninc kas; peykole,
Somikem teid süddamest
Rahwu jummal jssa kest,

9.

Nende sohla ninc waii nap,
olle happu tahrie kap,
Ruckie oddra kahra jahlw.
Jetko jumal jetko jumal Sui ninc tahlw

10.

Armas; wend ninc olkut küll
Rahwu olkut rõhm ninc pill
Sulle sinna minno kahß
lehme o[.]tzo lehme otza maakama

Finis.

C.

1.

Armas, kallis, kuldne vend,
eps (eks) sa oled kuulnud [end],
kui need pillid hüüavad,
pilli napad, pilli napad kuulevad.

2.

Mina olen kuulnud küll,
meie külas hüüab pill
minu hüüd pulmale,
jooma häile, jooma häile päevile.

3.

Tule ka, mu armas vend,
viivitagem endis [end],
pulma rokk (? roog) on valmiitud,
kõik on hästi, kõik on hästi ehitud.

7.

Peksked jalad kangeste
vastu maad nink tantsige,
neitsidel an[d]ked suud,
seda tehtked, mitte muud.

8.

Nende noore rahvale,
pruudi nink kaas peigole
soovigem keik südamest
rahvu Jumal Isa kääst (P Isakest).

9.

Nende soola nink võr napp,
õlle, hapu taari kapp,
rukki, odra, kaara salv
jätko Jumal, jätko Jumal sui ni[n]k talv.

10.

Armas vend, nüüd olgud küll,
rahvu olgud rõõm nink pill,
tule sina mino kaas,
lähme otse, lähme otse magama.

4.

Saiad, kakud, õlut, viin,
küll, mis tarvis, on siin,
kalad, kanad, oinikud,
küpsetud, küpsetud ning keedetud.

5.

Saja vanem hüüab kaas':
Tulge pulma rõõmsast taas.
Nalja heidab pruut ning peig,
rõõmus olgu võõrad kõik.

6.

Sööge, jooge kaunisti,
tantsige ka paaristi,
seni kui see kuke hääl
kuuldaks, rõõmsad olge veel.

7.

Pekske jalgu kangesti
vastu maad ning tantsige,

neitsidele andke suud,
seda tehke, mitte muud.

8.

Nende noore rahvale,
pruudi ning ka peiule
soovigem kõik südamest
rahu Jumal-Isa käest
(? rahu, Jumal-Isakest).

9.

Nende soola ning või napp(a),
õlle, hapu taari kapp(a),
rukki, odra, kaera salv(e)
jätku Jumal, jätku Jumal sui ning talv.

10.

Armas vend, nüüd olgu küll,
rahu(l) olgu rõõm ning pill,
tule sina minuga,
lähme otse, lähme otse magama.

Käsitajad käsikirja üldse on loetav selgelt, isegi salmides 9—10, mille mõningaid värsse seni küll peetud on tumedaks ja neid eri viisi on käsitletud. Nagu tolele ja eriti veel vanemale kirjaviisile üldse omane, ei peeta mitte alati kindlat vahet sõnade väikeste ja suurte algustähtede vahel. Mõningaid tähti, eriti *k*, *j*, (*i*), *w*, sagedamalt ka *m*, *n*, *a*, *r*, *e*, *o*, *s*, *l*, märgitakse sõnade algul — olenemata sõna liigist — pea alati suurelt või vähemalt suuremalt kui sõna sees. Ülalesitatud diplomaatses redaktsioonis on majuskel-tähti tarvitatud ainult siis, kui nad esinevad vastuvaidlematul ja tüüpilisel kujul, näit. *Emd* (1, 2), *Pehwale* (2, 4), *Urmas* (3, 1), *Rock* (3, 3), *Ehetut* (3, 4), *Dynitut* (4, 3), *Zuhd* (7, 3), eriti küll aga ridade algul. Käekirja iseloomustab *a* ja *o* sageli väga suur sarnasus (vrd. näit. *Minna* ollen, 2, 1; *Rock* on walmistut, 3, 3; *Ractut*, 4, 1 ja *ollep*, 4, 2; *nap*, 9, 1; *kap*, 9, 2 jne.), kui *a* pole mitte pealt lahtine (vt. *wie-witatem*, 3, 2; *Pulma*, 3, 3; *Nalia*, 5, 3; *rahwale* 8, 1 jne.). Manuskripti kirjaviisile omaseks arhailiseks jooneks on märkida pikka vokaali ühe tähe ja *h*-ga (mis esineb auto-reil enne Hornungit) kõrval (*tuhlnut*, 1, 2; *johma*, 2, 4, *tehtetut*, 4, 4) ka ühe tähe ja *e*-ga, mis karakteristlik on meie kõige vanemaile tekstidele (Lelow'le, Müllerile; õige harva ka Gösekenile: *woeder*, lk. 199, kuid harilik jällegi

hiljem, näit. kindralkuberner Bengt Horni käsu tekstis a. 1665, vt. „Valik eesti kirjak. van. mälestisi“ I, nr. 65): hüedawatt (1, 3), wiewitafem (3, 2), sien (4, 2) = siin, jne. Kohati aga kirjutatakse pikki vokaale moodsaminigi, ühe tähega: fulewatt (1, 4), nore (8, 1), Sowifem (8, 3), ja harva isegi kahekordse tähega: see, heell (6, 3) = hääl. Väga arhailised jooned teksti õigekirjutuses on veel *sz = s*, *-tt = -d*, *th = t* ja *ckk = (geminaat-) k* (armaß, kalliß, kaß, fulewatt, thaß, kuffe), mille poolest see tekst lähedane on Mülleri keelele. Muude ortograafiliste joonte suhtes ei erine see laul mitte Stahlil, Gösekeni ega 3–4 järgneva aastakümne kirjakeele traditsioonidest (*-t = -d*, *-p = -b*, *ck = g*, *k = g*, *ck = kk*, *ch = h*, *z = ts*, *tz = ts*, *x = ks*, *e = ä* jne.: ollet kuhlnut, hüeap, maßama, wiewitafem, Roß, techtet, Neßzidel, tantzife, Perßet, heyle jne.). Algupärandis on täht *y-l* igakord kaks punkti peal, mis aga tekstis A on edasi antud liht-*y*-ga.

Üldse leeb võimalik, et laulu kadumaläinud algtekst (millest käesolev redaktsioon oleks koopia) on kirja pandud enne Gösekeni grammatika ilmumist, s. o. enne 1660. a.

1. salm.

Värss 1: Sõna *Wend* algustähte võib siiski lugeda suureks, vrd. *w-d* sõnus *schlw* (9, 3), *Rahwu* (8, 4), *rahwale* (8, 1), *fulewatt* (1, 4), *Peßwale* (2, 4), *wend* (3, 1), *wiewitafem* (3, 2), *walmistut* (3, 3), *wöhrat* (5, 4), *wien* (4, 1), *waßto* (7, 2), kuigi vahe on vaevalt märgatav. — Värss 2: *Ep* ja on valesti sõnadeks eraldatud *eps sa = eks sa*. *Eps* (< *eipäs*) esineb sageli Stahlil: *ÿßand / epß sinna heß seemne omma põldo pehle külwanut ollet?* (Hand- u. Hauszb. III, Dv), *Epß teije ollete paljo ennamb / kuddt nemmat?* (ib. III, Aij v°), *Epß paljo meite seßß / omma Rißti nindß Hedda seßß Jumala perrale jetwat* (Ley. Sp. 615). Sõna *Emd* on vist käsitleda järgmiselt: see on kopeeritud redaktsioonist, kus lugeda oli *hend*; kuna sõnaalguline *h* aga kirjas suuresti sarnaneb *E*-ga (vrd. 3, 2 *hend*), siis luges — nähtavasti keelt mitte küllaldaselt oskav või mitte küllalt hoolas kopist — *h* tähe *E*-ks ja *en* ühendi *m*-ks. Kogu sõna esineb siin ainult riimiks. — Värss 3: hüedawatt lõpul on ühendis *tt* teine *t* märksa teisiti kirjutatud kui sõnas *fulewatt* (1, 4), kus esineb normaalne *tt*; mingit põhjust pole aga lugeda *htt*, nagu teevad seda Bolte, Hurt ja Meyer; *e* on ses sõnas eesvokaali pikkusmärk, vt. ka hüeap (2, 2), (2, 3), wien (4, 1) jne. (vrd. ülal!) — Värss 4: *nappat = napad* '(toru-

pilli) suulised' (Wied.: *napp* gen. *napa*, *napi*, *napu* 'Mundstück'). Praegustes murretes on see sõna väga haruldane, vast isegi täiesti tundmatu.

2. salm.

Värss 2: Kuju meite tähistab põhjaeesti läänepoolseid murdeid. Sõna *killas* tuleb kahtlemata lugeda *küllas* (mitte *killas*, nagu teevad seda Meyer ja Hurt), vrd. *fil* (4, 2), *fill* (10, 1) = *küll*, *nieb* (10, 1) = *nüüd*. — Värssid 2—3: *hüeap*, *hüet* puhul vrd. märkust ülal (1, 3)! — Värss 4: Vigaselt kongrueeritud *heyle Pehwale* on nähtavasti ekslikult kirjutatud *heyle Pehwile* (= *häile päävile*) asemel.

3. salm.

Värss 2: Selgesti esineb *wiewitatem* (mitte *wiewitecem*, nagu loevad Bolte, Hurt). *hendes* = *hendes*, endis, s. o. 'endi seas, omakeskel'. Värsi lõpul *hend* on riimi taotamiseks ja germanistlik. — Värss 3: On võimalik lugeda *Roč* = *rokk* (Meyer), kuid ka = *roog* (vt. M. Pödder, *Oma Maa* 1890, lk. 245); vrd. ortograafiat ühelt poolt sõnas *tačut* = *kakud* (4, 1), teisalt aga *mač* = *maad* (7, 2). Tõenäolikumaks peaksin *Roč* = *rokk*, sest *roog* oleks vist kirjutatud olnud *Ročt* või *Roht*, vrd. *Söhtet johtet* (6, 1), *muħb* (7, 4), *peħtole* (8, 2); kuigi teisalt *peič* (5, 3). *Rokk* sõna tarvitatakse praegugi inimestoidu kohta (nagu see ka sugukeeltele on omane): murdeti (Hiius) *ubà rok*, *ptmà rok* 'oasupp, piimasupp', laiemalt aga kujudel *hapurokk*, *jahurokk*, *kirnurokk*, *piimarokk* 'kaerajahudest ja hapupiimast tehtud jahusupp, vedel puder' (vt. allakirjutanu Leksik. vahekordadest e. murr., I, lk. 152—4). — Värss 4: Sõnas *Ėhetut* — kui siin teise silbi *e* pole kirjaviga — näikse *-he-* viitavat kesk-Pärnumaa murretele, kus teises silbis on *hi* > *he* häälikuseaduslikult (*ahi* > *ahè*, *sihid* > *sihèd*, *ej tohè* jne.).

4. salm.

Värss 2: Sõnakuju *ollep* = *oleb* pro on tõendab laulu autori puudulikku keeleoskust või vähemalt, et laul pole algselt mitte rahva loodud; autor on siin sakslastele tolgi ajal omast kaju „oleb“ tarvitanud värsimõõdu huvides. — Värss 3: Vanemas eesti ortograafias vist küll ainulised on kirjaviisid *taħllat* (= *kalad*), *taħnnat* (= *kanad*), vrd. ka allpool (9, 3—4) *saħlw* = *salv*, *taħlw* = *talv*! — Värss 4: Eelviimast sõna (*nitč*) võib lugeda ka *nnč*, mille keskosa kohal on ülal täpp; nähtavasti on tahetud kirjutada *ninč*

(nõnda ongi 10, 2: nint), kuid üks post on jäänud kirjutamata; täpsalt sama nič ehk nnt esineb ka 9, 4. Kui nin(c)č lugeda oleks *ničk* (mitte *ničG*, nagu põhjaeestis), juhataks see lõuna-eesti murrete poole. Ometi on kuhu nint XVII saj. kirjakeele traditsioonis väga üldine, mitte üksnes lõunaeesti (Rossihnius, Joh. Gutsloff), vaid ka põhjaeesti tekstides (Müller, Stahl, R. Brockmann, B. Liphardus, J. Kohten, Göseken, Saaremaa Käsikiri, Kaalumehe vanne, Talupoja vanne a. 1636 j. t.); ainult Turu Käsikiri, Hornung ja üks Kohtuvanne XVII saj. keskpaigast tarvitavad ning ja L. Vigäus kirjutab ninc.

5. salm.

Värss 1: Wannannb — siin on kas kogemata või kopeerijal keeleoskamatusel tõttu *m*-le lisatud üks post juurde. — Värss 2: kindlasti *čulčtet* (mitte *čulčtet*); vanema (Hornungi eelse) kirjakeele imperat. pl. 2. pers. *-č* (lugeda vist *d*) on kindlasti omaaegu olnud rahvakeelne, sama personaalsuffiks (*-d* = *te*) nagu imperat. pl. 1. pers. *-m* = *me* (*tulgem*). Sõna *čulmal* on võimalik lugeda ka *čulmol*. — Värss 3: selgesti on lugeda *čručt* = *pruut*. — Värss 4: *čöčmuč* = *rõõmus* on vist inessiiv sõnast *rõõm*.

6. salm.

Värss 4: *člčtut* — vanema (Hornungi eelse) eesti kirjakeele imperat. sng. 3. pers. *-č* (lugeda vist *d*) on samuti vist person.-suffiks (*-d* = *tema*, *ta*); imperatiivi pluraali 3. persooni *-č* on kas indikatiivist sisse tunginud mitmuse tunnus või jälle imperat. sng. 3. pers. üldistus pluraali 3.-ndasse pöördesse. Siin tekstis on 3-ndat persooni ekslikult tarvitatud 2-se asemel.

7. salm.

Värssid 3—4: Iseäralik, et sõnas *člčtet* puudub *t* (*člččtet*), kuna see sõnas *čččtet* ekslikult esineb. — Värss 3: Hääliku *s* kirjutamine *z*-ga (sõnas *čuhč* = *suud*) on vanemas kirjakeeles siin nähtavasti ainuline. — Värss 4: Esineb selgelt *čččtet* (mitte *čččtet*).

8. salm.

Värss 2: Vanema kirjakeele ortograafias haruldane, vist isegi ainuline, on lühikese *i* kirjutamine *ie*-ga: *čručie* = *pruudi* (*samuti* *čuhrie* = *paariste*, 6, 2; *čuiie* = *kui*, 6, 3; *čuhrie* = *taari*, 9, 2; *čručie* = *rukki*, 9, 3). — Värss 4:

Hurt loeb kaks viimast sõna kokku (iſateſt = isakest), mis võimalik.

9. salm.

Värss 1: Esineb selgelt ſohla (mitte ſohle). Waii asemel on võimalik lugeda ka waii. — Värss 2: hõppu sõnal on *a* peal lühike kriipsuke või suurem täpp, *u* järel ülal aga konksuke ('). Sõna *taar* tähistab põhjaeesti läänepoolsete (Hiiu, Saaremaa, Läänemaa, Pärnumaa, kesk-Viljandimaa) ja lõuna-eeesti murrete poole, kui *taar* ja *kali* sõnade geograafiline asetus ka XVII sajandil sama oli mis praegu (vrd. Leksik. vahek. I 150—1). M. Põdderi lugemisel „hõbe taadri kapp (Schrank)“, vt. Oma Maa 1890, 246, puudub vähem kui alus. — Värss 3: Viimane sõna, mida seni loetud on ſohleſ (Bolte, Hurt, Meyer), Sohlſ = sools (Hurt) ja ſalveſ (M. Põdder), esineb selgesti kujul ſahlw. — Värss 4: Peale neljandat sõna järgnev osa on kõigile senistele lugejatele ja tõlgitsejatele raskusi sünnitanud. Seda on loetud ſuine rohlſ (Bolte, Hurt) ja ſinu ohlſ = sinu (h)ooless (hooleks) (Põdder). Faksiimiles võib aga selgesti eraldada Sui niſ (või nniſ, vrd. märkust 4, 4 puhul!) tahlw (kus *l* ja *w* esiosa on kokku kirjutatud) või tahw (kus *l* on jäänud ekslikult kirjutamata). Viimase sõna *t-l* puudub põikjoon. *Sui pro suwi* juhatab eesti kesk- ja läänepoolsetele murretele.

10. salm.

Viimases värssis on kõigile tõlgitsejaile tumedaks jäänud kaks korda esinev atzo. Eelmise kaju lõpul on küll pigemini *o* ja *t* ees on väike konksuke (*c* ?), kuid teine kaju lõpeb selgesti *a*-ga (vrd. *a*-d sõnas finna, 10, 3). Mõlema sõna esimest tähte võib aga väga hästi lugeda ka *o*-ks, eriti esimesel, nagu üldse sel käsikirjal *o* ja *a* teineteisega väga sarnanevad (vt. märkust ülal, lk. 488). Arvan, et ses laulus on algselt seisnud otze = otse, mida aga keelt puudulikult tundev kopist on edasi andnud ekslikult *o* ja *a*-ga.

Kuigi laul „Armas, kallis, kuldne vend“ on luuletatud tolle aja kohta õige heas eesti keeles, ei ole see ometi mitte eestlase, veel vähem rahva luuletatud (s. t. rahval suust suhu liikudes edasi kujunenud). Luuletuse autori võõrast algupära tõestavad mitmed keelevead, mida seletada pole võimalik arvatava keeleoskamatu kopistiga, vaid mis parandatult, õigel kujul rikuksid värsimõõtu või riimi: Emb = hend (1, 2), hēnd (3, 2), ollep (4, 2). Kuid

259

Numbt soflu miit chagii noxi,
 allt siippii sofmiis soxi,
 Kuit siidelline sofra soxi.
 Jant sojumei soxi soxi soxi soxi
 Armas! And nino, allt siidell
 Kuit siidelline soxi soxi soxi
 Kullt mine minno soxi soxi
 soxi soxi soxi soxi soxi soxi

Siinis.

Laulu „Armas, kallis, kuldne vend“ kaks viimast salmi.

leidub ka värsitehnikast olenemata vigu: *Peylet jallat* kantseste (7, 1), *peytkole* (8, 2). Teisalt, autori võrdlemisi tüsedat keeleoskust, tema lähedust igapäevasele külakeelele ja talurahva elule osutavad sõnad nagu *pilly nappat* = pilli napad (1, 4), *Pulma rock* = pulma rokk (3, 3), *Saiat factut* = saiad, kakud (4, 1), *Dynifut* = oinikud (4, 3), *Saia wannannb* = saja vanamb (5, 1), *sohla ninč wai nap* = soola ning või napp (9, 1), *olle happu tahrie kap* = õlle, hapu taari kapp (9, 2) jne. Ka süntaktiliselt on keel siin genuinne. Mitmed keelendid lubavad järeldada, et luuletaja on tundnud eesti läänepoolseid murdeid: *meite*, (?) *Rocč 'leem, supp'*, *Čhetut, tahrie* = taari 'kalja', *kahra* = kaara (kaera), *Sui*. Praegu läänepoolseile murdeile tundmatu kompar. *wannannb* (wannannb) võib seletuda aga tolleaegse kirjakeele traditsiooniga (nagu Gösekenilgi). Kuid võimalik, et komparatiivis siis algupärasem *b* veel laiemalt esines. Kuju *kahra* = *kaara* (kaera) viitab — praeguste suhete põhjal — Hiiumaa ja lõuna-eesti murrete poole.

Nagu ülal juba nimetasime, võiks mõnede asjaolude varal arvata, et kõnesolev tekst on ärakiri, mille teinud on kas pisut hooletu või lauluautorist igatahes puudulikumalt keelt tundev kopist: *heyle Pehwale* (2, 4), *prucht* (5, 3), *oltut pro oltet* (5, 4), *Čmd* (1, 2), *wannannb* (5, 1), *tahw* (9, 4), *otzo, otza* (10, 4).

Sõnavaraliselt tähelepanuväärt jooneks on sidesõna *ning*¹⁾ (*ninč, ninč*) esinemine igal pool praegu valitsevama ja asemel. XVI sajandi tekstides on teatavasti *ning* samuti ainuvalitsev, kuid juba Mülleri jutlustes hakkab *ja* pikka-mööda tarvitusse kurnitsema (vt. EK II 146); Stahlil domineerib veel *ning* (*ja* täiesti tundmatu?), Turu Käsikirjas esineb aga *ja* juba 4 korda, kuigi *ning* on üldisem; Gösekeni sõnastik tunneb ainult: *und / (&) ninč* (lk. 440). Eesti leksikoloogiale tähtis on ka asjaolu, et kõnesolev laulutekst atesteerib mitmeid sõnu meie kirjakeeles esmakordselt: (pilli) *napp* (registreeritud esimest korda alles Wiedemannil), *oinik*, *rokk*, *taar* ja *viivitama*.

Kirjandusloole on aga „Armas, kallis, kuldne vend“ tähtis kui esimene õige märgatava kunstilise väärtusega eestikeelne luuletus.

20. VIII 27.

Albert Saareste.

1) Sõna etümoloogia kohta vt. H. Ojansuu, Itämerensuomalaisten kielten pronominioppia, lk. 135—6.

Eesti vormi- ja tuletusõpetuste ülevaadé (1637—1927).

2

2. Soome keeleõpetuste eeskujule põhjendavad vormi- ja tuletusõpetused Knüppferist Wiedemann'ini.

XIX sajandi alul Soome (Renvall'i, Strahlmann'i) grammatikatega tutvunud „Beiträge“ kaastöölised (A. Knüppfer, Fr. Heller j. t.) jälgides eesti elavat rahvakeelt leiavad, et eestis peale seni tuntud viie käändvormi leidub teisi soomes esinevaid käändvorme. Vastavad kirjutised „Beiträge'des“ ja mujal õhutavad hiljemini head eesti rahvakeele tundjat Ed. Ahrens'it koostama eesti vormiõpetust (ühes tuletusõpetusega) lähtudes soome grammatikaist.

Rosenpläneri ajakirjas „Beiträge zur genauern Kenntnifs der ehftnilchen Sprache“ (1813—1832) on ilmunud mitmeid kirjutisi eesti etümoloogia alalt, millest tähtsamaid allpool vaatlème.

A. Knüppfer'i kirjutises „Ueber die Bildung und Ableitung der Wörter in der ehftnilchen Sprache“ (Beiträge III Heft. Pernau 1814, ja VIII Heft. Pernau 1817) jaotatakse substantiivid ja adjektiivid kolme liiki:

- I tüvisõnad: „lu, pu, us, sap, sõdda, wárraw; há, noor, wanna, kibbe“.
- II tuletatud s.: „sõrmus, nuhtleminne, räästas; kaddakane, kõrwalinne“.
- III liitsõnad („Composita“): „kuldõrmus, hatjalg; rahhaahne, werripunane“.

Kirjutisest valdavam osa pühendatakse tuletatud sõnade käsitlelule järjestades neid tuletusliidete alusel. Substantiividest käsitellakse: „us(ti), (ndus), inne, ne, lane, linne, it, te ja kenne, ia ja ja, as, ias, kas, ur, es, is, nd“ -lõpulisí („kaelus, kaewandus, jahwataminne, tarjane, palgaline, suggulane, umbrik, päite, kangas, wárdias, lambur, hermetes, emmand“); adjektiividest — „ne (minne, linne, lane, lbane, kenne), it, lit, s (es, is, us, as, ias, kas), ar, er, ur, ta, to, ti“ -lõpulisí tuletussõnu („wilne, feggane, festsminne, waewalinne, õiglane, pittaldane, konnarik, kartlit, maggus, haljas, walfias, kollakas, aggar, põddur, nurjato, wäeti“). Liitsõnad eraldatakse kahte rühma: 1) nominaatiivselt liituvad („kuldõrmus, poisimees, ristte, liignimmi,

verripunnane"); 2) genitiivselt liituvad („Summala-kartus, wafko-ramat, kaela-rättik, laua-jalg, metsa-waht, surma-tunnite, kufke-marjad, lapse-meel, mereäärne“).

Sellega esitab A. Knüpfper esimese täieliku ja süstematiseeritud tuletusõpetuse.

„Beiträge's“ XII Heft, Pernau 1818, toob Rosenplänter A. Knüpfperi tööst „Bemerkungen über die Declinations- und Casusformen der Ehlnischen Sprache“, Reval, 1817, J. Strahlmanni „Finnische Sprachlehre“, S. Petersburg, 1816, analoogial kokku seatud deklinatsioonitabeli:

„I Beschränkte oder bestimmte Declinationsform.

A. Singularis.

1.	Casus absolutus oder rectus	mees
2.	— relativus „ obliquus	} mehhe
	Genitivus u. Acculativus }	
a.	Suffix: i; Zweck, persönliches Ziel	
	1. Mittelpunkt	mehhel
	2. Endpunkt, Tendenz	mehhele
	3. Anfangspunkt	mehhelt
b.	Suffix: li [harva tarvitusel]	tülleli, põlweli
c.	— : s, die Präpos. in:	
	1. Mittelpunkt	mehhes
	2. Endpunkt	mehhesse
	3. Anfangspunkt	mehhest
d.	Suffix: ni, Grenze	mehheni
e.	— s, Product	mehhes
f.	— ga, mit	mehhega
g.	— ta (ti, to) privativum	mehheta

B. Pluralis.

	1. Nomin. u. Accus.	mehhed.
	2. Genitiv	mehhede.
a.	Suffix i; Zweck, persönliches Ziel	
	1. Mittelpunkt	mehhestel
	2. Endpunkt	mehhetele
	3. Anfangspunkt	mehhestelt
b.	Suffix: li, fehlt.	
c.	— : s	
	1. Mittelpunkt	mehhestes
	2. Endpunkt	mehhestesse
	3. Anfangspunkt	mehhestest

d.	Suffix: ni,	[harilikult selle asemel]:	fadit.
e.	—	ts	[harva esineb] meesteks
f.	—	ga	meestega
g.	—	ta	meesteta

II Unbeschränkte oder unbestimmte Declinationsform.

A. Singularis.

Nur ein Casus der zugleich als Nominativ u. Accusativ gilt: meest.

B. Pluralis.

1. Nominativ u. Accusativ mehhi
2. Genitiv fehlt von mees...
3. Suffix: l
 - a. Mittelpunkt mehhi
 - b. Endpunkt mehhi
 - c. Anfangspunkt mehhi
4. Suffix: li, silmili, põlveli
5. Suffix: s
 - a. Mittelpunkt mehhis
 - b. Endpunkt mehhis
 - c. Anfangspunkt mehhis
6. Suffix: ni, [selle asemel] fadit:
7. — ts mehhts
8. — ga mehbiga
9. — ta pütsata, kaitsta.

(Beiträge XII, lk. 137—139).

Neile käändevormidele lisab A. Knüpffer „Beiträge's“, Heft XIII, Pernau 1821, -na-lõpulise essiivi (Wofürfall) vormid: „tuttina, feltšina, lapsena, norena“, mida ta on tähele pannud Väike-Maarjas ja Haljalas.

K. J. Petersoni arvates (Beiträge XII, lk. 149) väljendavad:

kuhu ? kus ? kust ?

- 1) väliseid suhteid le l lt („ma-le, maa-l, maa-lt“);
- 2) sisemisi „ fe s ft („maa-s-fe, maa-s, maa-ft“).

Samas „Beiträge“ vihus (lk. 146—148) käsitleb K. J. Peterson „unbestimmte Form'i“ (partitiivi) vormide kujundamist (sg. prt.: „koid, meelt, armastust, innimest, hõpi, poega“; pl. prt.: „luggusid, jummalaid, jalgo, mehhi, pütsa“).

Friedrich Heller („Beiträge“, XV, Reval, 1822) jatab kõrvale „bestimmte“ ja „unbestimmte Declinationsform“ide

tarvitamise ja võtab selle asemel käändeile — „nominativus, genitivus ja accusativus“ — uued nimetused: „definitivus, relativus ja indefinitivus“. Tema järgi on eestis kümme alljärgnevat käanet:

„1. Definitiv. Wer? Wen? In statu definito, ablutivo, personali, individuo. Us om wallal. Se us wallale“.

„2. Relativ. Wessen? und im Sing. auch wen? In statu relativo definito simul ac indefinito. Naese lats. Ma wõtti naese.“

„3. Indefinitiv. Wer? Wen? In statu indefinito, generali, impersonali, partito. Partitiv. Siin on wet. So wet.“

„4. Possesiv... Se om teil.. Commorativ: Sa om maal... Temporativ... Sel aeal...“

„5. Dativ... Se jägo, olgo teile... Collocativ... Sa lats male...“

„6. Ablativ... Se om peält, teilt... Tolt poolt...“

„7. Inclusiv. Worin?... majas [tallinna m.], Maian [tartu m.]...“

„8. Ingressiv... Taewake (R.), Taewake, taewa (D.)...“

„9. Egressiv... Maiaast... Temmast...“

„10. Formativ oder Factiv... Sa läab jo wanaiks (R.)...“¹⁾

Heller ei loe kaasus-suffiksrite hulka: „1) mittle-iseseisvaid suffiks-postpositioone „ga, ta, ni“ ja 2) suffikseid „-lt, -ti, -na, -tassa“, mis kujundavad adverbe, mitte käandeid.“²⁾

Eelpool ette toodud A. Knüpferi, Fr. Helli ja K. J. Petersoni kirjutised ja märkmed tähistavad esmakordselt, et eestis on rohkem kui kuus ladina käanet, nagu soomeski.

Dr. Friedr. Fählmann oma ametiastumis-programmis „Versuch die estnischen Verba in Conjugationen zu ordnen“, Dorpat, 1842, koondab verbid nelja konjugatsiooni. Esimesse konjugatsiooni kuuluvad a-sidehäälikuga verbid („rüpama, lubbama, armastama“); teise — e, i või u -sidehäälikuga („peffema, mähtima, fid-

1) Beiträge, XV, lk. (32—34).

2) Beiträge, XV, lk. 2.

duma"); kolmandasse — ilma sidehäälikuta verbid („kartma, naerma, matma"); neljandasse — verbid, mille sidehäälik on sulanud ühte tüve vokaaliga („joma, kema, poma").

	I (konjug.)	II	III	IV
a)	armašt-a-ma	lepp-i-ma	pistma	fama
b)	armašt-a-da	lepp-i-da	pistä	fada
c)	armašt-a-n	lepp-i-n	pistan	saan
d)	armašt-a	lepp-i	pista	fa
e)	armašt-a-fin	lepp-i-fin	pistfin — is	fain
f)	armašt-a-fsin	lepp-i-fsin	pistatsin	faatfin
g)	armašt-a-n(u)d	lepp-i-n(u)d	pistnud	fanud
h)	armašt-a-dud	lepp-i-tud	pistetud	fadud
i)	armašt-a-tatse	lepp-i-tatse	pistetatse	fadatse
k)	armašt-a-ti	lepp-i-ti	pisteti	fadi
	(lk. 15)	(lk. 17)	(lk. 22)	(lk. 26).

Iga konjugatsiooni puhul esitab Fählmann reeglid verbi erivormide tuletamise kohta peavormidest ja ka vastavad erandverbid.

Ehk küll Fählmanni konjugatsiooniliigitus on puudeid (I konjug. esinevad kolmesilbised t. ja kahesilbilisteks lühinenud, jne.), on neisse siiski süsteemipäraselt mahutatud esimest korda eesti mitmekesised verbiliigid, mis osutab edu eesti pöörmise arengus.

Dr. F. R. Fählmanni sulest ilmus 1843. a. (Verhandlungen... I, III, lk. 47—60) kirjutis „Ueber die Declination der estnischen Nomina“. Selles töös püstitatakse A. Knüpfferi eeskujul kaks erideklinatsiooni alljärgnevate käänetega. I. Definitiiivne deklinatsioon: 1) Nominatiiv: kes? „Sumal — Sumalad“; 2) Genitiiv: kelle? „Sumala — Sumalate“; 3) Akusatiiv: kelle? sarnane ainsuses genitiiviga, mitmuses nominatiiviga; 4—6) kolm väliskohakäänet („locativi externi“) „Sumalale, Sumalal, Sumalalt — Sumalatele, Sumalatel, Sumalatelst“; 7—9) kolm sisekohakäänet („locativi interni“) „Sumalasse... Sumalatest“; 10) „Instrumentalis“: kellega? „Sumalaga — Sumalatega“; 11) „Privativus“: milleta? „Sumalata...“ 12) „Factitivus“: milleks? „Sumalats...“ II. Indefinitiiivne deklinatsioon: ainsuses ainult akusatiiv: keda?; mitmuses: ak. „luid“, gen. „luie“; väliskohak. „luiele, luiel, luieft“; sisekohak. „luiešše, luieš, luieft“; instrum. „luiega“; priv. „luieta“; fakt. „luiešš“. Edasi esitatakse astmevaheldusi noomenite tüvedes [tugev aste: „märg — märga“, „ušt — uštu“ (nom. ja

indef. ak. sg.); „märgi“, „samb laid“ (indef. ak. pl.); „ribe“ (gen. sg.); nõrk aste: „märja, „uffo“ (gen. sg.); „rie — riet“ (nom. ja indef. ak. sg.) ja põhikäänded: 1) sg. genitiiv, millest tuletatakse kõik definiitvise dekl. ainsuse käänded alates akusatiivist ning. nomin. ja akus. mitmuses; 2) sg. indefiniitvise akus., millest tuletatakse terve definiitvise mitmus alates genitiivist. Noomenid jaotatakse käänmisvokaali („Declinivocal“) alusel viide deklinatsioonile.

I deklin. kuuluvad: käänmisvokaalita noomenid: „pu — pu — puub“, „ma, te, pea, täi, vödi, pri...“

II deklin. kuuluvad: puhta käänmisvokaaliga noomenid, võttes arvesse nii nom. kui ka gen. sg.

A. käänmisvokaal a „sut — sutta — sutta“
 „ema — ema — ema“
 „Sumal — Sumala — Sumalat“

B. käänmisvokaal o: „lut — lutto — luttu“
 „ono — ono — onu“
 „firit — firito — firitut“
 „tamarit — tamarito — tamaritu“

C. käänmisvokaal i: „tot — totiti — totiti“
 „tallev — tallevi — tallevit“

D. käänmisvokaal e: „one — one — onet“
 „soon — sone — soont“
 „tut — tutté“

III deklin. kuuluvad: -as-lõpulised substantiivid ja adjektiivid, mille genit. sg. -s välja langeb.

„rahvas — rahva — rahvasi“
 „tuningas — tuningat“

IV deklin. kuuluvad: noomenid, mille sg. genitiiv on silbi võrra nom-st pikem.

„libbe — libbeda — libbedat“
 „oleto — oletuma — oletumat“
 „lige — liitme“

V deklin. kuuluvad: kõik „derivata“ ilma erandita, -ne-lõpulised substantiivid ja adjektiivid.

„iffane — iffase — iffast“
 „waenlane, Somelane, iffakene, teggemine“.

Lõpuks antakse üksikasjalised üld- ja erireeglid indefiniitvise pluurali akusatiivi lõppude kohta. Näiteks:

- I dekl. ind. pl. ak. lõpp -id: „maid“, „foid“, „füid“, „täid“
- II „ A „ „ „ „ { u, kui kahesilb a-tüvi: „einu“,
 „falku“, „afõju“
 Erand.: kui I sb. u, ü, o, siis -e
 (ind. ak. pl.): „mune“,
 „külme“, „õkse“
 kui I silb. dift.-is o ja u,
 siis — u või e: „laude“
 ehk „laudu“
 kui I silbis ui, oi, siis
 — e: „tuime“, „tuime“
 -i esineb sõnus: „koeri“,
 „poegi“, „särgi“, „pitti“
 - a id, kui kolmesilb. a-tüvi:
 „rumalaid“; ka rõhulistes kahe-
 silb.: „famblaid“.
- B ind. pl. ak. lõpp { = e id, kui nom. ja genit. sg. -e:
 „oneid“, „raipeid“, ka: „war-
 refseid“
 - i, kui genit. sg. lisandub -e:
 „soni, lesti, õrõsti, fulgi, aigusti,
 willetsusti“.
 ka - a viimasel puhul: „sona,
 forma“
- C ind. pl. ak. lõpp { - a, kui kahesilb. i-tüvi: „fotta,
 rotta“.
 - id, kui kolmes. i-tüvi: „fõlde-
 tid“, „wanfrid“
- D ind. pl. ak. lõpp { = fid, -fi, kui kahesilb. o, u-
 tüvi: „põldufid“, „luggufid“
 - id, kui kolmesilb. o, u-tüvi:
 „kufifuid“, „kangruid“.
- III dekl. ind. pl. ak. lõpp: - a id, - e id, - id: „teibaid“, „fir-
 weid“, „ruffid“.
- IV „ „ „ „ „ - a id, - e id: „liitmeid“, „lagge-
 baid“.
- V „ „ „ „ „ - id (feid, fid) rõhulises silbis:
 „iffafeid“, „obbofeid“
 - i (fi) nõrga-rõhulises silbis:
 „naifi“, „warblafi“, „inimefi“

Samuti kui Fählmanni konjugatsioonide puhul oli mär-
 gata eritüübiliste verbide esinemist ühes ja samas konju-

gatsioonis, on ka tema mõnesse — eriti teise — deklinatsiooni kokku kuhjunud eritüüpi noomeneid. Uudusena on Fählmann andnud põhjaliku pl. partitiivi lõppude ülevaate eelpool vaadeldud töös.

(Järgneb.)

Karl Mihkla.

Üks rahvavalgustaja mineval aastasajal.¹⁾

28. septembri meeldetuletamine sunnib mäletama üht rahvavalgustajat, kes mineval aastasajal Läänemaal teotses. Läänemaa kuulub teistest maakondadest enam mahajäänute hulka; peamiselt majanduslikud olud on selleks põhjust andnud. Kauemat aega sammus teiste kihelkondade eesotsas Vigala, kus elanikud küll vähem koormat ei kandnud kui naaberkihelkondades, kuid kus head põllumaad ja haridusallikale pääsmine elanikke aitas rohkem areneda. Vigalas asutati umbes parkümmend aastat pärast rahva vabastamist kool ja see kool sai ümbrusele nagu tuletorniks, valgust igasse külge levitama. Vigalast valgus „kirjamehi“ iga ilmakaare poole kõikjal paremat teenistust leides. Alles aegamööda tekkis koolisid naaberkihelkondadessegi. Vigala Oese koolis teotses tüki aega B. Gildenmann, kellest M. Kampmann „Eesti vanemas ilukirjanduses“ lk. 95 jne. kõneleb. B. Gildenmann kutsuti Jädivere seminari kooliõpetajaks, tema asemele Oesele aga Jädivere seminari õpilane Jaan Eisen. Vigalas 26. augustil 1829 sündinud, asus ta 1846 Oese koolis tööle. Kool oli mõisa poolt vallarahvale asutatud ja peeti mõisa poolt üleval. Parun Üxküll andis uuele koolmeistrile moona ja maksis peale selle veel 20 rubla aastas palka. Seitse aastat teenis Eisen poissmehena selle palga eest. Kui ta 1853 abiellus Ann Liedenbergiga, tõsteti ta palk kahekordseks: 40 rubla raha, 5 setverti rukkeid, 2 setverti otri, setvert linnaseid kalja jaoks, 4 setverti kartuleid, 100 kapsapead ja pool vakamaad aiamaad. Palga kõrgendamisega lisati Jaan Eisenile uusi kohuseid juurde. Kooli lähedale oli parun Üxküll vaestemaja asutanud; selle juhatamine anti Eiseni hooleks. Aga veel enam: vaestemaja juurde

1) Et toimetus sai käesoleva, prof. M. J. Eiseni 70. sünnipäevaks kirjutatud artikli võrdlemisi hilja, polnud seda trükitehnilistel põhjustel enam võimalik rohkem ettepoole palgutada. Toim.

kuulus 130 tiinu maad; selle maa harimise eest hoolitsemine tehti koolmeistri kohuseks. Vaestemajale määratud maad pidid 12—15 vallavaesele ülalpidamise andma. Seega kuulus J. Eiseni kohuste hulka suurem majapidamine mitme sulase tööjõuga ja karjapidamisega.

Poissmehena oli J. Eisen ainult talved koolimajas mööda saatnud, suved aga vanemate kodus. Naisemehena

Jaan Eisen,
M. J. Eiseni isa.

pidi ta muidugi kogu aasta otsa oma tööjõu koha peal täiesti ametile pühendama. Ajajooksul lisati talle veel uusi kohuseid juurde: rõugepanija amet, valla volikogust osavõtmine jne. Peale selle pühapäeviti koolimajas palvetundide pidamine, lauluharjutused, lasteristimine ja muud sellesarnast. Muidu tegi ta veel mitte ikka võõrastele, küll aga omale majapidamisele sepa-, puusepa-, tisleri-, treiali-, kingsepa-, raamatukõitja- ja muid sääraseid töid, välja arvatud rätsepatööd, mille tegemine talle ei meeldinud. Kaks tahvlit Vigala surnuaia väravas andsid aastakümnete kaupa tunnistust ta ilusast kirjutusest ja joonis-

tusest. Lühidalt: ta asus iga maal esineva töö kallale, olles nii ütelda „Mädchen für Alles“. Hiljemini tõsteti kolm korda palka, 60, 80 ja 100 rubla peale. Kui 1870 paiku vaestemaja maad mõisa poolt rendile anti, rentis Eisen osa maad enesele. Nagu tähendatud, hoolitses mõis täielikult kooli eest, sellele omalt poolt tarbeid andes; vallas ei olnud kooliasjus midagi kaasa rääkida. Valla peremehed pidid iga talu pealt koorma turbaid koolile maksma; see oli kõik. Vallaelanikkudega sai Eisen hästi korda. Ta pidas head korda koolis ja majanduses; oma isikut ei lasknud ta ialgi välja paista. Kui kord A. Laipmann soovis teda maalida, keeldus ta üteldes: „Minu isik ei ole seda väärt!“

25 aastat möödusid, ilma et „Tallinnamaa ülem koolikohus“ oleks J. Eiseni tööd hinnanud; alles 28 aastat pärast J. Eiseni ametisseastumist tärkas „koolikohtul“ Oese koolis tehtud töö meelde; „kohus“ annetas siis agarale töötajale tänu diplomi ja sellega ühes 25 rubla autasu. Ametisse jäi J. Eisen 1882. aasta sügiseni, mil ta muutunud olude tõttu talle ammu armsaks saanud koolimajast lahkus, esmalt sugulaste juurde asudes; hiljemini ostis ta enesele elukoha Vigala kihelkonnas Velisel, kus ta 4. oktoobril 1901 igavesele unele uinus; ta abikaasa Ann läks 14. augustil 1915 82 aasta vanuselt talle järele.

Olgu veel nimetatud, et J. Eiseni tegevuse ajal Vigalasse teine kool — Raba kool — asutati ja mõni aasta enne ametist lahkumist ta ettepanekul kolmas kool tütarlastele, nii et Vigala sai Läänes esimeseks tütarlastekooliga kihelkonnaks. Venestuse ajal lõpetati Oese kooli elupäevad; ta asemele asutati Tõnumaale ministeeriumikool valla noorust venestama.

36 aastat juhatas J. Eisen Vigala valla noorust, valla-isadele alati südame peale pannes kirjandusehankimist, korstnaga elumajade ehitamist ja laste parema hariduse eest hoolitsemist. Ja ta sõnad ei jäänud tagajärjetuks: hulk elanikke teostas ta soove.

— se —

Berni konventsioon ja selle revideerimine.

Nagu iga suurem rahvusvahelise koostöötamise saavitus kujunes ka rahvusvaheline autoriõiguse liit vähehaaval ning aegamööda.

Esimene, kes kirjanduslikkude teoste rahvusvahelise kaitse peale mõtlema hakkas, oli arvatavasti see Hollandi raamatukaupleja, kes 1748. a. Aaheni rahukonverentsil esitas seaduse-eelnõu järeletrükkimise vastu võitlemise kohta palvega võtta see eelnõu rahulepingusse sisse. Kuid alles umbes aastasada hiljemini ilmusid esimesed seadused, mis vaimlist loomingut kui autori omandust kaitsma hakkasid, ja ka esimesed kokkulepped selles suhtes üksikute riikide vahel; kõigepealt sõlmisid neid üksikud Saksa riigid omavahel, siis juba ka Austria ja Sardiinia (1840), Saksamaa ja Inglismaa jne. 1858. a. Brüsselis kokku kutsutud rahvusvaheline kirjanduse kongress avaldas soovi, et kõik riigid paneksid maksma ühistel alustel rajatud seadused kirjandus- ja kunstiteoste kaitse kohta. Umbes samasuguseid mõtteid avaldati ka 1861. a. Antwerpenis peetud rahvusvahelisel kunstnikkude kongressil. Jõud- sasti hakkas asi nihkuma, kui Victor Hugo algatusel 1878. a. asutati „Association littéraire internationale“, kes omalt poolt valitsustele peale käima hakkas, et küsimus diplomaatilisel teel lahendamise leiaks ja riikidevaheline kokkulepe saavutataks. Siin ei ole mitte kohane sel puhul peetud diplomaatiliste konverentside ajalugu jutustama hakata, sest see viiks meid kaugele üksikas- jadesse. Kuid nende tagajärg oli see, et 1886. a. Bernis kon- ventsioon välja töötati, mille alusel ellu kutsuti rahvusvaheline liit kirjandus- ja kunstiteoste autoriõiguse kaitseks. Konventsi- oonile kirjutasid alla 10 riiki: Belgia, Saksamaa, Prantsusmaa, Suurbritannia, Haiiti, Itaalia, Libeeria, Helveetsia, Hispaania ja Tuunis. Helveetsia liiduvallitsus pöördus kõikide riikide poole, kes liidust eemale olid jäänud, üleskutsega ühineda jõusse astu- nud konventsiooniga, mille tagajärjel veel läinud aastasaja lõpul juurde tulid Taani, Jaapan, Luksenburg, Monako, Norra ja Rootsi, ja XX. a.-s. jooksul Austria, Brasiilia, Bulgaaria, Süüria, Pales- tiina, Kreeka, Ungari, Maroko, Hollandi, Poola, Portugali, Ru- meenia ja Tš.-Slovakkia. Kokku 24 riiki 950.000.000 elanikuga.

Autoriõiguse kaitseks loodud rahvusvahelise liidu aluseks oli 4 lepingut:

- 1) Berni konventsioon 1886. a.;
- 2) selle allakirjutamise lõpp-protokoll;
- 3) 1896. a. Pariisis alla kirjutatud täiendav akt ja
- 4) viimasele juurde lisatud seletuskiri (déclaration inter- prétative).

Täiendava akti kokkuseadmisel selgus, et konventsioonis on terve rida puudusi, mida esialgu täiendava akti kokkuseadmisel võiks parandada, kuna edaspidi aga tuleks kokku seada uus konventsiooni-tekst, milleks 10 a. pärast kavatseti kokku kutsuda uus konverents. Viimane astuski kokku 1908. a. Berliinis ja see töötas välja konventsiooni, millega käesoleval aastal ka Eesti ühines. Praegu on aga aeg kätte jõudnud, kus ka see Berliini konventsioon revideerimisele võetakse ja nimelt k. a. oktoobrikuus Roomas. Et, nagu öeldud, ka Eesti on ühinenud Berni konvent- siooniga sel revideeritud kujul, nagu see Berliinis 1908. a. vastu võetud, võtab ka Eesti osa eelseisvast revideerimisest oma diplo- maatilise esinduse kaudu.

Konventsiooni järgi moodustavad kõik sellele allakirjutanud riigid liidu autoriõiguste kaitseks kirjandus- ja kunstiteoste kohta.

Art. 2 on täpsalt loendatud, mida tuleb mõista sõnade all „kirj- ja kunstiteosed“, nimelt: kõiki tooteid kirjanduse, teaduse ja kunsti alal paljudamisviisi või -kuju peale vaatamata, nagu: raamatuid, brošüüre ja muid kirjatöid; dramaatilisi või dram.-muusikalisi teoseid; koreograafilisi ja pantomiimilisi teoseid, kuid ainult siis, kui nende lavastamine kirjalikult fikseeritud; helikunsti-teoseid tekstiga või ilma; joonistusi, maale, arhitektuurtöid, skulptuure, gravüüre ja litograafiaid; illustratsioone, maateaduslikke kaarte; plaane, skitse ja plastilisi töid maateaduse, topograafia, arhitektuuri ja teaduse alal.

Sellele loendile lisab art. 14 veel juurde kinematograafilised teosed, kuid mitte igasugused ülesvõtted loodusest või tänavaelust, vaid ainult siis, kui lavastusabinõudega ja sündmuste sidumisega autor on andnud teosele isikliku ning algupärase ilme.

Samasuguse kaitse osaliseks nagu algupärandid saavad konventsiooni põhjal ka n. n. teise järgu teosed, nimelt: tõlked, adoptatsioonid, muusikale kohandatud tööd ning teised kirjandus- ja kunstiteostest ümber tehtud reproduktsioonid, samuti ka mitmesugustest teostest kokku seatud kogud.

Berliini konverents lisas kunsti- ja kirjandusteostele Saksa delegatsiooni ettepanekul veel juurde ka rakendus-kunsti tööd, kuid ainult siis, kui need tööd kaitstavad on vastava riigi sisemise seaduseandlusega.

Viimati, edasi arendades Berni konventsiooni lõpp-protokolli mõtet, mille järele kaitse alla võetakse ka päevapildistustööd tingimusel, kui nad vastava riigi seaduseandlusega tunnustatakse kunstiteosteks, mille kohta autoriõigus maksev, tegi Berliini konverents otsuseks kohustada lepinguosalisi riike kaitsma ka päevapildistustöid ja muid päevapildistamisega sarnaneval viisil saadud teoseid.

Keda kaitseb konventsioon, kaitse ulatus ja kestus. Berni konventsioon tegi vahet autorite vahel, kes lepinguosaliste riikide kodanikud on ja kes seda mitte ei ole. Esimestele ta tagas nende õiguste kaitse avaldamata tööde kohta igal juhtumil, ilmunud tööde kohta siis, kui nad esimest korda liidu territooriumil avaldatud. Sealjuures määratakse nendele antud õiguste ulatuseks: 1) igas lepinguosalises riigis samad õigused mis kohalikkudelgi autoritel, 2) kõik need erilised õigused, mis konventsioon neile annab. Kuid kasutada neid õigusi võib autor ainult siis, kui ta on täitnud kõik vormilised toimingud, mida selle riigi seadused nõuavad, kus teos esimest korda avaldatakse. Selletõttu võisid kohtuasutised autorilt, kes oma teoste kaitset otsis, nõuda tõendusi selles, et ta kõik vorminõuded täitnud.

Berliini konventsioon tõi mõned muudatused sellesse olukorda. Kõigepealt ta määras teose päritolu-maaks selle, kus teos esimest korda avaldatud. Peale selle kaotas konverents kohalikus seaduses ette nähtud igasuguse vormitäitmise nõude teose avaldamisel. Viimati otsustas konverents, et kaitse ulatus, mis pakutakse välismaade autoritele, määratakse selle riigi seaduste järgi, kus kaitset otsitakse, vaatamata selle peale, mis ulatuses see kaitse on ette nähtud teose päritolu-maal. Mis aga puutub nendesse autoritesse, kes mitte pole lepinguosaliste riikide kodanikud, siis määras Berni

konventsioon (muudetud Pariisi täiend. aktiga), et ka nemad liidur territooriumil võivad tarvitada kõiki konventsiooniga antud õigusi, kui teose esimene väljaanne ilmunud sellel territooriumil. See otsus on ka Berliini konverentsi poolt muutmata jäetud selle täiendusega ainult, et nimetatud autoritel on samad õigused, mis kohalikelgi autoreil, teistes lepinguosalistes riikides aga konventsioonis ette nähtud õigused.

Võttes aluseks põhimõtte, et välismaade autorite õiguste kaitse määratakse *lex fori* järele (s. o. riigi seadustele vastavalt, kus kaitset otsitakse), leidis konverents, et ka mõned teised muudatused on tarvilikud, eriti autoriõiguste kestuse suhtes.

Nagu teada, on mitmes riigis autoriõiguste kaitset mitmesugune kestus. Selletõttu satuvad autorid teistes riikides vahel paremasse seisukorda, kui nendele kodumaa seadus pakub. Nii kaitsetakse Saksa autorite töid Prantsusmaal 50 a. peale autori surma, s. o. 20 a. enam kui nende kodumaal, kuna Prantsuse autori töid Saksamaal leiaksid kaitset ainult 30 a. peale surma. Et säärast ebanormaalselt seisukorda kõrvaldada, otsustas Berliini konverents: 1) tunnistada tarvilikuks, et kõigis riikides oleks maksev ühesugune autoriõiguse kaitse kestus, nimelt 50 a. peale surma; 2) seni kui kõik lepinguosalistes riigid mainitud kestust veel maksma pannud pole, — teha otsuseks, et see kestus sõltub selle riigi seadustest, kus kaitset otsitakse (*lex fori*), kuid sel tingimusel, et see kaitse ei kestaks kauemini kui teose päritolu-maal. See määrus laiendatakse ka nende teoste kohta, mille suhtes mitmesugustes maades on õige mitmesugused normid, nagu pärast autori surma ilmunud tööde, anonüüm- ja pseudonüüm-teoste, viimati ka päevapiltide kohta.

Autoriõiguse kaitse tingimused. Kui autor oma teose paljundamise kohta oma õiguse kaitset tahab maksma panna, siis peab ta selle teose esimest korda avaldama (välja andma) ühes liiduriigis. Mingisuguseid muid vormitaitmisi ei nõuta.

Erilises seisukorras on ajakirjandus-artiklid. Juba Pariisi 1896. a. täiendav akt Berni konventsiooni juurde jaotas ajakirja-artiklid 3 liiki:

1) romaanid, novellid ja teised ilukirjandusliku sisuga tööd, mis ajalehtedes ja ajakirjades avaldatud, on samasuguses seisukorras nagu kõik teised kirjanduslikud teosed (nende autoriõiguste suhtes);

2) teised ajakirjade artiklid kuuluvad ka kaitse alla, kui autor sellekohase märkuse teinud pealkirja all; nende äratrükkimine on aga igal juhtumil lubatud ainult tingimusel, et allikas, kust nad ära trükitud, oleks ära tähendatud;

3) igasugused poliitilise iseloomuga artiklid, juhtkirjad, samuti päevauudised ja mitmesugused teated on äratrükkimiseks vabad.

Nende otsuste vastu väeldi ajakirjanikkude ringkondades, mille tõttu sellele küsimusele Berliini konverentsil pühendati terve rida koosolekuid. Sealjuures tähendati, et tuleb vahet teha ajalehtede (päevalehtede) ja teiste perioodiliste väljaannete vahel, kusjuures viimaste artiklid vajavad suuremat kaitset kui esimeste omad. Samuti oldi nõus Pariisi täiendusakti otsusega, et romaanid, följetonid, novellid ja teised ilukirjanduslikud tööd, samuti teaduslikud, tehnilised ja kunstiariklid, kui nad ajalehtedes ja ajakirjades ära trükitud, kuuluvad kaitse alla ja nende äratrükkimised ilma autori loata on keelatud. Poliitiliste artiklite kohta võeti vastu seisukoht, et kui nad ajakirjades või teistes perioodilistes väljaannetes avaldatud,

kuuluvad nad samuti kaitse alla; kui nad aga on avaldatud ajalehtedes, võib neid ära trükkida ka teistes ajalehtedes tingimusega, et sealjuures oleks ära tähendatud allikas, välja arvatud juhtumid, kus äratrükkimise keeld otsekohe ära tähendatud. Viimati on konventsioonis äratrükkimine lubatud igasuguste päevauudiste, kroonikate ja mitmesuguste teadete kohta, sest viimased annavad edasi päevasündmusi, neid ei saa võrrelda kirjanduslikkude teostega, sellepärast ei saa ka olla nende kohta autoriõigust.

Kasutamisoigused. Konventsioon kaitseb autori õigusi teoste äratrükkimise vastu. Kuid ta näeb ka ette, missuguses ulatuses ja missugustel tingimustel võib kasutada võõraid töid, näiteks tõlkimise, lavastamise, ümbertöötamise jne. teel.

Tõlkimisoiguse küsimus oli üheks tähtsamaid. Berni konverents tunnustas autorite tõlkimise ainuõigust 10 a. jooksul teose ilmumisest trükist. Ühes sellega avaldati ka soovi, et edaspidi peaks autoritele antama tõlkimise kohta samasugused õigused ning sama aja kestuseks nagu äratrükkimisega (paljundamise) kohta. Sellest hoolimata et Berni konventsiooni revideerimisel Pariisis 1896. a. Saksa, Belgia, Prantsuse ja Helveetsia delegaadid kaitsid autorite tõlkimise ainuõigust, ei pidanud konverents siiski võimalikuks seda põhimõtet kategooriliselt maksva panna ja võttis „täiendavasse akti“ sisse klauseli, et autor kaotab oma tööde tõlkimise ainuõiguse, kui ta ise või teiste oma volitatud isikute kaudu pole oma töid tõlkida lasknud 10 aasta jooksul tööde ilmumisest arvates. Saksa delegaat Osterrieth motiveeris autori tõlkimise ainuõigust sellega, et kuigi, esimeseks, kirjasaatjal ka autorile tõlkimisloa eest maksta tuleb, see siiski kõrvaldab konkurentsivõimaluse, kaotades vaba tõlkimise võimaluse igaiue poolt; teiseks annab see ka autorile võimaluse kontrollida seega tõlkeid ning hoolitseda nende headuse eest, mis lugeja publiku huvides; kuigi selle tõttu tõlgete arv võõrastesse keeltesse väheneb, tõuseb nende kvaliteet. Prantsuse delegaat põhjendas seda ettepanekut väitega, et peale ainelise rahulduse saab autor ka moraalse, sest siis on temal võimalus kaasa kõnelda, kas ta ülepea oma teose ühte või teise keelde tõlkida laseb või mitte ja kellele ta seda usaldab. See ettepanek võeti vastu konverentsi poolt peale Jaapani delegaadi, kes ettepaneku tegi jätta vabaduse tõlkimiseks kõigist Euroopa keeltest jaapani keelde. Riikidest, kes liitu ei kuulunud, tehti Vene ja Hollandi poolt hoiatus, et konverentsi otsus nii kategoorilisel kujul võib tõsiseks takistuseks olla teistele riikidele ühinemiseks konventsiooniga. See oli ka üheks põhjuseks, miks konventsiooni sisse võeti art. 25, mille põhjal uued liitu astuvad riigid võivad mõne Berliini konventsiooni punkti asemele valida (omaks tunnustada) vastava Berni konventsiooni või mõlemate lisaakti punkti, millest veel edaspidi tuleb kõnelda.

Ettekandmise ja etendamise õigus. Berni konventsioon, välja minnes põhimõttest, et autori õigust dramaatiliste, muusikaliste ja dramaatilis-muusikaliste teoste kohta tuleb kaitsta mitte ainult nende äratrükkimise, vaid ka etendamise (resp. ettekandmise) suhtes, määras siiski, et komposiitori õigus tema töö avaliku ettekandmise kohta on maksev ainult siis, kui selle keeld otsekohe trükitud eksemplaril ära märgitud. Berliini konverents kõrvaldas selle kitsendava nõude, laiendades seega kõik autori õigused ka muusikaliste teoste kohta. Peale selle otsustas veel konve-

rents, et nii kaua kui autori õigus maksev on dramaatiliste tööde originaalide etendamise kohta, on ta ka maksev nende tõlgete etendamise kohta.

Ühes sellega tunnistab konventsioon lubamata reproduktsiooniks ilma autori loata tehtud kirjandusliku või kunstilise teose kaudse omastamise, nagu adoptatsioonid, muusikalised ümbertöötamised, romaani, novelli või luuletuse ümbertegemise teatripaladeks ning ümberpöördult jne., kui need pole mingi muud kui selle sama töö reprodutseerimine selsamal või teisel kujul, tähtsusetu muudatuste, lisanduste või lühendustega ja ilma et neil oleks sellejuures uue algupärase teose iseloom. Sealjuures määrab aga art. 10, et mis puutub õigusesse teha väljavõtteid kirjanduslikest või kunstilistest teostest väljaannete jaoks, mis määratud õpetamiseks või millel teaduslik iseloom, või lugemikkude jaoks, sus jäävad siin mõõduandvaks liiduriikide seaduseandlus (*lex fori*) ja juba olemasolevad või tulevikus sõlmitavad erilised kokkulepped nende vahel.

Mehaanilised muusikariistad. Berni konv. lõpp-protokollis oli öeldud, et üksikute viiside esitamine mehaanilistel muusikariistadel ei kuulu teoste (kompositsioonide) lubamata reprodutseeringute hulka. Kuid läinud sajandi lõpul tekkis terve mehaaniliste muusikariistade tööstus; leiti fonograafid ja grammofoonid, mil mehaanilised noodid ei ole otsekohe seotud teatava riistaga ja kus neid lõpmata suures arvus paljundatakse ning neid igal pool võib ette kanda. Sellepärast tõusis Berliini konverentsil küsimus, kuidas kaitsta heliloojate õigusi nende tööde säärase kopeerimise ja levitamise vastu. Helveetsia delegatsioon kaitses grammofoonide-tööstust ja seisis endise korra poolt. Saksa ja Prantsuse esindajad toonitasid aga, et maksev kord toob kõigepealt ainelist kahju heliloojatele, sest nende tööde kaudu rikastuvad grammofoonide-vabrikandid; ühes sellega kannatavad nad ka moraalselt, sest nende tööde seadmisel grammofooniplattidele on harilikult mõõdapäasematud kärpimised, ümbertegemised ja vahel ka puudulik ettekandmine, mille üle komponistidel puudub kontrolli võimalus; ka kuluvad pladid aegamööda, mille tõttu reproduktsiooni väärtus veelgi langeb. Nende väidete põhjal otsustas konverents, et autoritele kuulub ainuõigus: 1) lubada oma teoste seadmist mehaanilistele muusikariistadele ja 2) lubada nende avalikku ettekandmist nimetatud riistadel. Et aga selle otsuse täitmisel soovimata arusaamatusi ära hoida, lisati art. lõige 3 juurde, kus öeldud, et sellel määrangul ei ole tagasiulatuvat jõudu ega ole ta selle tõttu maksev nende grammofooniplattide kohta, mis valmistatud enne konventsiooni jõusseastumist.

Filmimised. Arvesse võttes, et viimasel ajal filmimised õige tugevasti levinenud, pidas Berliini konverents tarvilikuks ka nende kohta otsuseid teha ja nimelt, et kirjanduslike, teaduslike ja kunstiliste teoste autoritel on ainuõigus lubada oma tööde reprodutseerimist ning avalikku ettekandmist kinematograafilisel teel ja et kinematograafiline lavastus kuulub ka autoriõiguse kaitse alla ühesugustel alustel teiste kunstitöödega.

(Järgneb.)

G. Ney.

Seletuseks.

Palun Eesti Kirjanduse veergudel lahkesti ruumi dr. E. Jannseni avaliku kirja puhul, mis E. Kirjanduse 7. numbris s. a. minu nimele oli adresseeritud.

Esiteks: minu käes olevad sellekohased dokumendid, õpetaja Villem Reiman'i ja kirjanik Elisabeth Aspe-Nieländer'i kirjad, saadan koopiatena Eesti Kirjanduse Seltsi kätte, kus neid need, kes uurimise mõttes neist on huvitatud, võivad tarvitada.

Mis jälle sellesse puutub, kas on lubatud ja võimalik elulugu kirjutades puudutada isiku varjukülgi ja inimlikke defekte, siis lähevad selles arvamised niivõrt lahku, et asjatu on selle üle vaielda.

London, 11. 9. 27.

Aino Kallas.

Kirjanduslik ülevaade.

Bernhard Kellermann: **Yester ja Li**. Saksa keelest tõlkinud D. Hacker. „Uuem Kirjandus“, Tallinnas, 1927. a. Hind 125 mk.

Maurice Dekobra: **Griselda miljonid**. Kosmopoliitiline romaan. 1927. Riga. Kirjastus „Latvija Gramata“. Hind 125 mk.

Bernhard Kellermann on juba aastate eest võitnud eesti lugeja poolehoiu, kõigepealt oma parima ja põneva romaaniga „Tunnel“ ja telstegi tõlgitud lühemate teostega.

„Yester ja Li“ aga on koguni teiselaadne teos selle viljaka kirjaniku toodangus: see on kaunis novell oma peenelt psühholoogiliselt analüüsilt ja kirjeldustega, mis kõidavad oma vaikse šarmiga, mil aga puudub „Tunneli“ hoogsus ja suurejoonelisus. See on vaikne hääbuv tuli, mis vastu lõõmab, kohati vaevalt märgatavalt, sealsamas aga ka heledamalt leegitsedes, aga mõlemal puhul on sellel imelik hingesööbuv võim. Kuid kahtlemata mõistavad seda hääbumise luulet täiel määral hinnata ja nautida üksnes peenekoelisemad lugejad, kelle „lugemise oskus“, kirjaniku mõtetesse süvenemine on teritatud varasematest ja hoolsatest loengutest. Kui „Tunnel“ on Bernhard Kellermanni loomingus romaan laialistele hulkadele, kes sellest oskavad leida üksnes põnevat faabulat, kuigi selle kõrval leidub nimetatud romaanis palju muudki, olulisemat, siis on „Yester ja Li“ ükski ja ainult nautijalle. Sellase teosena on see kõige vähem sobiv laiematele hulkadele määratud odavaks rahvaroomatuks, mis peab asendama ajalehe joonealuse romaani või paremal juhtumil olema selle jätkuks.

Tõlkes leidub rida keelelisi ja stiililisi viperusi ja komistusi, eriti just stiili alal. Samuti oleksime soovinnud ka näha orginaali stiilisi omapärasusi ilma eesti keelele liiga tegemata. Ettetulevatest rohketest vigadest tuleb suurem osa vist küll panna äärmiselt lohaka ja sagedasti koguni kirjaoskamatu korrektuuri arvele.

Maurice Dekobra on omapärane prantsuse kirjanik, kes on aga sama kosmopoliitiline nii oma ainete valikus kui ka selle käsitluses, nagu on seda tema kaasmaalane Paul Morand'gi, kuigi viimane on märksa peenetoimelisem esimesest. See aastateit neljakümnele liginev kirjanik saavutas oma ilmakuulsuse romaaniga „La Madonne des sleepings“ („Magamisvagunite madonna“, mis ka on ilmunud A. Kristeni eestikeelses tõlkes), mille eel käis romaan „Mon coeur au Ralenti“. Esimene romaan on õieti viimatinimetatu sisuliseks jätkuks, kuid alles „Magamisvagunite Madonna“ maailmakuulsus tegi tuttavaks ka „Mon

coeur au Ralenti", mis on millegipärast tõlgitud vene keelde (ja kui ma ei eksi, siis ka saksa keelde) pealkirjaga „Griselda miljonid“.

Selles jutustab autor adopteeritud aristokraadi abiellumisest Ameerika dollarmiljonäri, otse kinoliste trikkidega vabelesegamisest — juba peale abiellumist, — traagikoomilisest abielutruuduse murdmise lavastusest ja sellele järgnevast lahkuminekust abikaasade vahel.

Maurice Dekobra heidab oma tegelasi ühest suurlinnast teise, ühest riigist teise, jälgides nende elu ja olemist rahvusvahelistes Ritz'i luksushotellides ja esimese klassi restoranides. Ta teeb seda üleoleva ja voolava kergusega, oletades oma lugejas sama kodunenud neis lokaales liikumat. Kui aga lugejale pole need asutised küllaldaselt tuntud kas või raamatutegi järele, siis jääb talle Maurice Dekobra romaane lugedes palju arusaamatuks. Meie oludes on raske enesele ette kujutada Dekobrat mõistvat lugejat ja kes ongi nii kogenud rahvusvahelises elus, see mõistab tingimata ka prantsuse keelt ja loeb Dekobra't algkeeles. Aga hoolimata sellest takistusest on Dekobra romanides siiski väga palju voolavat kergust, mis lubab autorile käsitleda amüüsantselt elu ja liikumist igas ilmakaares. Tõsi, ta libiseb üle kõigest kergemeelse pealiskaudsusega, aga on siiski huvitav, kaasakiskuv, kõitevigi. Tema jutustused võivad mõjuda isegi mingite reisirakeldustena, milles tegelaste vahemärkused paljastavad ümbritseva elu nähteid, tehes seda nagu mõõdaminnes.

„Griselda miljonite“ tõlkega võib kõike muud kui rahule jääda. Tõlkijanna on suur uute sõnade harrastaja, teeb seda aga umbkaudu, nagu kotis, olles teadmata, mis neist tegelikus elus ja harilikus keeletarvituses on juba osutunud kõlbmatuteks ja eemaldatud tarvitusest. Peale selle kubiseb seegi raamat nagu Kellermannigi oma lubamatuist ja otse võimatuist korrektuurivigadest.

Mõlema raamatu keeleline lohakas on otse harukordne.

Kahju, sisuliselt huvitavad raamatud on muutunud rohkete vigade tõttu otse meelehärma sünnitavaks.

Bernhard Linde.

H. Põhl: Inglise-Eesti sõnaraamat. Tallinna, 1927. G. Pihlaka kirjastus.

Kui käesoleva aasta augusti keskpaiku ilmus ajalehtedes kuulutus suurema (umbes 750-lk.) inglise-estlase sõnaraamatu ilmumisest, siis oli see rõõmustavaks uudiseks kõigile, kes meil inglise keelt õpivad või õpetavad. Puudus ju tänini igasugune vähegi sõnaraamatu nime vääriv raamat sel alal, mida oleks võinud ka kõige vähenõudlikumale lugejale soovitada.

Kuulutuses oli esialgu uue sõnaraamatu kokkuseadjana nimetatud H. Peel, kuid selgus hiljemini, et oli tegemist trükiveega: raamatu autoriks on H. Põhl, kellelt varem on ilmunud inglise keele õpperaamat. Kelle süü läbi trükiveiga tekkida võis, ei ole siin tähtis, küll aga asjaolu, et ta oli otse pahaendeliseks märgiks. Tuli kohe meelde, et H. Põhli õpperaamatu suurimaks veaks oli ta — arvutu hulk trükivigu. Ja kahjuks ei olnud kartused asjatud: ka vastilmunud sõnaraamat otse kubiseb trükivigadest, niihästi eesti kui ka inglise keeles. Ei või koguni jätta märkimata teatavat sümmeetriat: esimene häädamismärk tabelis lk. VIII on vale, ja ilmne trükiviga on ka sõnastiku viimases (eestikeelses) sõnas! Trükivigade rohkus on suureks puuduseks raamatule, mis peaks ju olema küllaldaselt usaldatavaks juhteks keeleõppijale. On pealegi kahju, et nii mõndagi viga ei või panna ainult hooletuvõitu

korrektuuri arvele (mis küll ka lubamatu sõnaraamatus), vaid vist ikkagi peab arvama autori süüks. Kahju, et eessõnas nimetatud kaastöölised on nähtavasti hr. Pöhlile väga piiratud määral suutnud abiks olla, muidu ei suudaks aru saada vigade rohkusest.

Enesestki mõista ei tule meeldegi nõuda, et säärane puht-praktiline sõnaraamat oleks täiesti iseseisva, valjult-teadusliku töö vil. Ei tuleks meeldegi ette heita kompilatsiooni — see on loomulik ning tarvilik. Küsimus seisab ainult allikate valikus ja nende tarvitamise oskuses. Allikad on hr. Pöhl ka nimetanud. Nad on üsna imponeerivad, kuigi on kahju, et ei ole nimetatud ühtki uuemat sõnaraamatut. Ei ole üldse näha, millal nimetatud raamatud ilmunud, kuna nende daatumeid ei ole juurde lisatud. Ka „Chambers's Twentieth Century Dictionary“ on vist pärit ainult käesoleva sajandi esimeselt aastakümnele, sest ei näe kuskiltki, et oleks võetud arvesse selle uuemaid trükke. Kardan aga, et neidki allikaid on tarvitatud õige pealiskaudselt, ja on piiratud kõige lihtsama ning vähemaga — s. o. Langenscheidt'i „Fonolexika“ ehk „taskusõnaraamatu“ seerias ilmunud inglise-saksa sõnaraamatuga. Võiks peaaegu väita, et Pöhli sõnaraamat on oluliselt tolle saksakeelse teose tõlge, igatahes mitte palju rohkem kui väheste muudatustega, ja seda mitte igakord sõnaraamatu kasuks. Et see ei ole liialdus, ilmestub raamatu puht-juhuslikke puudusi vaadeldes: nad on täpsalt samal kujul olemas ka Langenscheidt'i taskusõnaraamatus, nii et arvustades üht märgime ära ka teise vigu. Nii ei ole kindlasti juhuslik, et Pöhli sõnastikus puudub (nagu L. Fonolexikaski) nii harilik ja tuntud sõna nagu puss ehk pussy (kassi nimetus, „kiisu“). Sõnade seletuste järjekord on täpsalt Langenscheidt'i jälgimine, ainult tihti on juurde lisatud uusi ebatäpsusi ning eksitusi. Mõnikord ei ole hr. Pöhl arvatavasti hästi aru saanud saksakeelsest sõnaseletusest, sellepärast säärased otse lubamatud „sissekukkumised“ nagu sõna sette e juures. Selle sõna eestikeelne tõlge „laenupank“ (sic!) on seletatav ainult oletusega, et Langenscheidt'ist leitud sette e = L e h n b a n k v a l e s t i mõisteti. „Lehnbank“ tähendab aga „tugipinki“, mitte „laenupanka“!

Kui oleks tingimata tahetud aluseks võtta mõnd inglise-saksa sõnaraamatut, siis oleks kindlasti võidud leida mõni täpsam ja ajakohasem teos kui võrdlemisi ebatasane ja mitmeti puudulik Langenscheidt'i taskusõnaraamat. Veelgi loomulikum oleks olnud, kui sõnavaliku ja -seletuste aluseks oleks võetud mõni autoriteetne inglise sõnastik, nagu näit. The Concise Oxford Dictionary of Current English (ilmus a. 1911, nüüd juba kümmekond uut trükki), kuna veidi lühem, kuid mõnes suhtes paremgi The Pocket Oxford Dictionary (1925) on selleks liiga uus, et teda üldse oleks võidud arvesse võtta töö juures, mis muidugi mitu aastat tagasi alatud.

Igasuguste haruldasemate ja vanemate sõnade puhul (mille jaoks Pöhli sõnaraamatus siiski küllalt ruumi on leitud) oleks olnud tingimata tarvis arvesse võtta säärast põhjalikku teost nagu Muret-Sanders, Enzyklopädisches Wörterbuch der englischen u. deutschen Sprache, vähemalt selle teose lühendatud väljaannetki.

Tähtsam asi, milles Pöhli sõnaraamat lahku läheb oma eeskujust, on hääldamismärkide süsteem, mille abil ära tähendatakse

inglise keeles nii palju raskusi valmistavat sõnade õiget hääldamist. On loomulik, et on võetud tarvitusele Rahvusvahelise Foneetika Ühingu üldtuntud tähestik. Seda olevat küll osalt muudetud, nagu eessõnas loeme, kuid muudatused ei anna midagi olulist juurde. Kuna sõnade hääldamises olevat toetunud säärasele autoriteedile kui tuntud foneetik Daniel Jones, siis võiks oodata, et sõnaraamat on ses suhtes täiesti usaldatav. Kahjuks on aga just foneetilisest transkriptsioonis nii palju vigu, et kunagi ei või kindel olla antud hääldamisvormi kõlblikkuses. Paraku ei ole kõik vead ainult juhuslikud ja võrdlemisi tühised trükivead (neid on muidugi lõpmata palju), vaid nii mõnigi viga langeb kindlasti sõnaraamatu kokkuseadja hooletuse (või koguni teadmatus?) arvele. Tarvitseb ainult nimetada (paar juhuslikku näidet hulga seast) sõnu *excuse* või *exploit*, kus nimisõna ja pöördsõna ainult hääldamises teineteisest eralduvad, kuid otse vastuoksa sellele, mis antud Põhli sõnastikus. Sõnakujus *shower* on segi aetud kaks eri sõna, kui lugeda õigeaks antud hääldamisvormi. Et siin ei ole kogemata eksimusega tegemist, näeme järgnevas sõnas *shower-bath*, kus antud ainult vale hääldamisvorm. (Sõna on pealegi tõlgitud „duush“.)

Imelikul kombel on kõige kurvemas segaduses just lehekülj, kus peaks olema antud hääldamismärgistiku võti. „Häälikute tabel“ lk. VIII on otse mõistatuseks neile, kes ei ole niivõrt tuttavad rahvusvahelise foneetilisega tähestikuga, et nad võiksid iseisest ära parandada vähemalt viis trükiviga selles tabelis, juurde lisada tabelis puuduvate (kuid sõnaraamatus tarvitavate) märkide seletuse, ja kõigele lisaks aru saada, mis häälikuid on iga antud märgi all tõepoolest mõeldud, kuna seletused on väga ebamäärased ega ole antud näidetena ingliskeelseid sõnu, kus need häälikud esinevad.

Et mitte piirduda ainult üldiste märkustega, annaksin konkreetseid parandusi selle vigase tabeli juurde.

1) Juba esimese häälikumärgi kuju on tabelis valesti antud, kuna sõnaraamatus pikka a-häälikut on tähendatud veidi teissuguse (lühikesest a-st erineva) märgi abil (vt. näit. *father*, *fast*, *far* jt.). Küll aga on lugematul arvul trükivigu, kus need kaks erimärki on ära segatud. See võib tuua ainult segadust, kui sama häälikut tähendatakse kord ühe, kord teise märgiga (vrd. näit. *laugh*, *laughter*, *lark*, *last* jne. jne.).

2) Tabelis on jäänud üldse mainimata kõige sagedamini tarvitav märk rõhutus silbis esineva segahääliku jaoks (näit. sõna *about* esimeses või sõna *sofa* viimases silbis), kuigi seda märki sõnastikus tihti võime imelikul kombel leida ka seal, kus tal mingit mõtet ei ole — rõhulises silbis. Näiteid leiame juba reeglivastaste pöördsõnade tabelis (*begat*, *bended*), siis sõnastikus eneses (*asbestos*, *propel*, *baccante* (sic!) j. t.). Muidugi on võimalik oletada trükivigu, mis seda tõenäolikum, et leiame samade sõnade juures teisigi eksimusi: nii pole *propel* mitte s. (nimisõna), vaid v. (pöördsõna), ja *baccante* on trükiviga (pealegi kahekordne) *Bacchante* asemel. Kuid siiski jääb tihti mulje, et trükivea-oletus on raskesti usutav, nii et me ei tea mõnikord, mis õieti on mõistetud ümberkeeratud „e“ hääldamismärgi all.

3) Märk pika segavokaali jaoks (sõnas *bird* või *fur*)

näikse tabelis ka puuduvat. See ei ole aga nii. Lugesdes häälikute kirjeldusi võime aimata, et see märk on siiski antud kolmeteistkümnenadal kohal, ainult see õnnetu koht on vist süüdlaseks, et häälikumärk on ühe teisega ära vahetatud, nimelt sellega, mis peaks seisma üheksandal kohal (pika lahtise o märk).

4) Nimetatud pika lahtise o-hääliku märgiga on ka viperus juhtunud — ta on tagurpidi pööratud. Foneetikas võhikule on see eksitav, kuna märgid üksteisest tihti ainult oma asendi poolest erinevad.

5) Märgina poolvokaali w helituks hääldamiseks on tabelis antud küll wh, kuid tõeliselt tarvitab autor (foneetilises transkriptsioonis muidugi, mitte tavalises kirjas) vastupidist kombinatsiooni hw, nagu see ongi pea üldiselt tarvitusel.

6) Autori hooletusega seletatav, on, et kuuendana lõpust antud hääldamismärgi seletus on ekslik. On ju ilmselt mõeldud ž, mitte dž. Muidugi küll on viimane kombinatsioon kõige sadedasem, mil see häälik inglise keeles esineb.

7) Häälikute tabelis ei ole üldse mainitud häälikute pikkusmärke (:). See on seda imelikum, et sõnaraamatus on tarvitatud (seda muidugi ainult täpsuse kasuks) koguni erimarki poolpikkade vokaalide tähendamiseks. Kui maha arvata trükivead ning ebajärjekindlused, võiks seda ainult tervitada. Kuid segadust ei sünnita mitte üksnes see, et märkide seletuseks ei ole sõnakestki lausutud, vaid ka asjaolu, et me tihti ei tea, kas ei ole antud koguni kolm erimarki pikkuse tähendamiseks. Tavalise kahe punkti (:) asemel on tarvitatud poolpika vokaali järel ainult ühte punkti. Kuid vahel leiame selle punkti üleval, kord all tarvitatud. On sellega mõeldud veel peenemaid vahesid teha? Ei saa aru. Vrd. näit. *perversion*, *perversity* ja *pertinacious*. Muidugi ei arva me ebajärjekindluseks täis-pikka esimest silpi viimases sõnas, kuna siin pikk häälik on õigustatud kaasrõhust esimesel silbil. Kahju ainult, et säärane vahetegemine (muidugi mitte hr. Põhli enese, vaid ta allikate, peaausjalikult Jones'i oma) on tihti tumestatud väaratustest, mõnikord vist trükivigadest. Nii on hääliku pikkused ning sõnarõhk (ühes kaasrõhuga) täpsalt ära märgitud sõnades *re-elect* või *re-nact*. Kuid täiesti analoogiliste sõnade *re-engage* või *re-inlist* juures puudub kaasrõhumärk. Ja kui võrdleme pikkusmärgi tarvitamist *salt*, *saltation* ja *saltiness* juures, ei oska me näha mingit süsteemi, kui seda peaks olema mõeldud.

8) Võiks lõpuks küsida, miks ei ole hr. Põhl tarvitanud erilist (täpita) i-märki ka eelrõhulise i-hääliku tähendamiseks, nagu ta seda tegi varemalt oma õpperaamatus. Sõnastikus on seda märki tarvitatud ainult rõhutus lahtises lõppsilbis, nagu näit. sõnade *city*, *pity* jne. lõpul.

Viibisin pikemalt sõnaraamatu foneetilisel küljel, kuna siin teravasti ilmsiks tuleb selguse ning täpsuse puudus, mis iseloomustab tervet raamatut. Võiksin sellele veel mõndagi juurde lisada tabelis antud pika e puhul, mis on täiesti tarbetu, kuna seda häälikut inglise keeles üldse ei esine (s. o. muidugi kirja-keeles). See viiks meid aga liiga kaugele. Tarvitseb ainult vaadata sõnu *fiance* (*sic!*), *papier-mâche* (*sic!*), või *mêlée*, siis ei ootagi me, et õigekirjavigade kõrval sõnades enestes ka nende hääldamine võiks olla usaldatavalt antud. Ja

sõnas bibliomaniac on teisena antud hääldamisvormis ilmne trükiviga (ei — e).

Enne kui jõuame sõnaraamatu enese juurde, vihastab meid hulk trükivigu ja ebajärjekindlusi lühenduste ja märkide loendis ja reeglivastaste pöördsonade tabelis. Läheks pikale siin nime-tada neidki, mida märkasin raamatu läbilehitsemisel. Oluliselt tähtsam on asjaolu, et leiame kaks tähendusviisi (liht)mineviku märkimises: imp(er)fect ja pret(er)ite). Tegelikult leiame sõnastikus tarvitatud olevat imp(er)fect), kuigi see ebasünnis nimetus inglise grammatikute poolt nüüd üldiselt on maha jäetud. Muidugi on see praktiliselt ükskõik, kumba oskussõna tarvitada, kuid võib tulla ainult segadust, kui neid segi tarvitada, pealegi ilma vähemagi seletusega, miks seda või teist. „Pre-terite“ on tarvitatud ainult tähe C all antud reeglivastaste minevikuvormide juures (vt. came, chose ja cleft). Võiks oletada, et selle tähe on läbi töötanud keegi teine isik, kellele on enam tuttav inglise grammatiline terminoloogia.

Ka on paha, et samade reeglivastaste verbide minevikuvormide juures antud seletused on antud ilma vähemagi ühtlus-tusega. Säärane „vaba“ mitmekesisus on ainult eksitav, tihti koguni lausa ekslik, kui tähendusviisi liiga pedantselt täpsuse suhtes kaalume.

Sama segadus valitseb nimisõnade reeglivastase mitmuse tähendamisel (feet, geese, mice jt.). Täielik ühtluse puudus. Ka asesõnade käändevormide juures (mis antud tähestiku-lises järjekorras) näeme seda. Nii ei ole koguni ära tähendatud sidet vormide us—we või me—I vahel. Kõiges selles on olnud halvaks eeskujuks — Langenscheidt'i „Fonolexika“. Ainult Põhliil on veelgi rohkem lohakusi: ei ole come, speak, write jne. juures isegi märgitud irr(egular). See raskendab õigete sõnavormide leidmist neile, kes on alles puudulikud keeleoskuses ja kellele just sõnaraamat peaks olema hõlpsaks juhteks puu-duva keelevormi otsimisel.

Puhtväliseks ühtlusepuuduseks on see, et ka pärisnimede puhul ei ole ühtlaselt talitatud. Mõnda on „tõlgitud“, s. o. antud vastav eestikeelne nimevorm (mitte küll alati õigel kujul). Mõne juures on märgitud n p r., mis oleks ka küllalt, eriti kui nime-vorm ei paku eesti keeles midagi uut. Mõnikord on (asjatult) juurde lisatud koguni s. (= nimisõna), üksi või n p r. järele (vt. New-York, Henry, London, Dalm'atia, Peter jne.). Muuseas on arusaamatu, miks tõlgitakse: Nick — Nils. Meile, eestlastele on Nils samuti võõras nimi. Milleks see rootsi-pärasus?

Kõige suuremaks puuduseks pärisnimede suhtes on aga nende äärmiselt juhuslik valik, õieti pea igasuguse valiku puudus. Ei ole peetud kinni põhimõttest anda ainult neid, mille hääldamine võiks tekitada raskusi — me leiame hulga foneetiliselt kõige lihtsamaid nimesid: Hector, Harry, Mark, Tully, Epsom jne. jne. Kuna on antud hulk geograafilisi nimesid, siis oleks loomulik, et leiaksime kõige tähtsamad, samuti ka isikunimede hulgas kuulsamate inglise kirjanikkude nimed. Kuid otse hämmastama paneb, kui on antud täiesti tundmatu Uya (mis see küll peaks olema?), kuna puudub — Paris! On antud mitme inglise krahvkonna nimed, kuid puuduvad paljud teised. Samuti on

talitatud Ameerika Ühendriikide osariikidega, ilma ühegi arusaadava põhjusega (puudub ju isegi säärane tähtis nimi kui Michigan, autokuningas Fordi tehaste asupaik, kuid on antud mormoonide kodupaik Utah). Isikunimedega on talitatud veelgi hoolimatumalt. On antud inglise kirjanikud Byron, Butler, Bulwer, Bunyan jne., puuduvad aga (kui nimetada ainult suuremaid nimesid) Chaucer, Shelley, Keats, Thackeray jt. Arusaadavalt oleks asjatu otsida ühegi uuema või koguni kaasaegse kirjaniku nime.

Riigimeestest on Disraeli nimele juurde lisatud: „s., n.p.r. inglise riigimees“, kuid tema kuulsa poliitilise vastase Gladstoni nimi on antud mingi seletusega ja pealegi — trükiveaga!

Oleks asjatu otsida rohkem näiteid vähegi otstarbekohase valiku puudumisest, sest see arvustus ei puuduta üksnes Põhli, vaid ta mõõduandvat eeskuju — Langenscheidt'i taskusõnaraamatut, mille arvele tuleb panna kõik need puudused — välja arvatud trükivead ja ebaühtlused, mis on „algupärane“ Põhli sõnaraamatus.

Meie kodumaa nimi on küll ka antud, ja pealegi nüüd ametlikult tunnustatud kujul Estonia (mitte th'ga). Kuid sõnastiku kokkuseadja on hääldamises siiski jäänud vana kju juurde, kuna ju inglise keeles iialgi ei hääldata lihtsat t'd nagu th'd.

Otstarbekohase valiku puudus ei tule ilmsiks mitte üksnes pärisnimede, vaid ka teiste sõnade suhtes. Kuna ükski sõnaraamat ei suuda anda tervet võimalikku sõnatagavara keeles, on eriti tarvilik hoolas valik säärase (ikkagi võrdlemisi väikese) sõnaraamatu juures. Selleks peab kokkuseadjal olema küllalt keeleoskust ja -tunnet. Kahjuks leiame aga, et hr. Pöhl on toonud küllaltki palju võrdlemisi haruldasi sõnu, kuid hoopis unustanud mitmed kõige harilikumad sõnad praeguses inglise keeles. See on paratamatu pahe ka paremates sõnaraamatutes, et nad on mitmeti — ajast maha jäänud. Vahe seisab ainult selles, kui palju. Kuna hr. Pöhl ei ole arvesse võtnud ajakohasemaid allikaid, siis ei ole imestadagi, et antakse baariumhapendi jaoks inglise keeles kolm nimetust (baryta, baryte, barit — nendest viimane muidugi trükiveaga!), kuna on jäetud mainimata radium, kuigi võime varsti pühitseda selle imeaine leidmise kolmekümneaastast juubelit. On antud ladinakeelne sal = sool (kahjuks märkimata, et see on ainult keemilise oskussõnana inglise keeles tarvitav), puuduvad aga tähtsad sõnad samalt alalt, nagu toxin, vitamin(e) jne. Pimesoolika põletikku on nimetatud nimega, mida vist küll keegi peale eriteadlaste ei tunne: typhlitis. Puudub aga meile nii tuttav harilik nimetus sama haiguse jaoks: appendicitis. Arusaamatu on, et puudub lihtne cornrake (rukkirääk), kuna on antud haruldasem rail. Kuid nii seisab ju Langenscheidt'is!

Ei ootagi, et oleks nimetatud bob naiste „poisipea“ tähenduses — mood on ju alles uus —, kuid miks raisatakse ruumi sõnakujule kinematograph (ühes selle sõna pedantse hääldamisvormiga), pealegi juhatamata uuema vormi cinematograph juurde (mis küll ka antud), kuna harilik cinema täiesti puudub! Ka ei ole tähendatud, et sõna car meie ajal kõigepealt autot tähendab, mitte niivõrt teisi „vanaaegseid“ sõi-

dukeid. Raadiost ei maksa rääkidagi, kuid sõna antenna puudub ka ta endises tähenduses (putukate jne. katsesarv).

Nii leiame, et oleks asjatu otsida sõnaraamatust paljusidki sõnu, mida loodaksime leida raamatus, mis kannab daatumit 1927 ja mis peaks siiski suutma meile kergendada arusaamist praegusest raamatust või ajalehest. Raamat ei seisa oma sõnavaliku poolest kaugelki meieaja nõuete tasapinnal.

Sõna õige tähenduse leidmist ning mõistmist raskendab väga asjaolu, et ühe sõnakuju seletuses tihti on jäetud vahet tegemata mitme hoopis erineva sõna vahel. Nii on sõna dam juures tarvis vahet teha kahe sõna vahel: 1. dam — emailoom, 2. dam — kaitsetamm. Sõnakujus dock peaksime eraldama kolm eri sõna jne. Mõnikord on küll ka vahet tehtud: light¹ — valgus jne., light² — kerge; või: bear — karu, bear — kandma (süü ei ole aga erisõnu ära nummerdatud). Mõnikord on sama sõnakuju eritähendused hoopis ekslikult ära jaotatud (vt. prize¹, prize²). Säärasel ebajärjekindluses ning lohakuses on mindud tublisti kaugemale Langenscheidt'i eeskujust, kus leidub ainult puhtväliseid ebatasasusi ses suhtes, mitte aga sääraseid eksimusi.

Sõnade seletustes on tihti sõna alg tähendus antud alles viimases järjekorras (absorb) või puudub hoopis (bantam). On jäetud tähendamata; et crown tähendab ka 5-shillingilist rahatükki, või et inglise florin on 2 shillingit. (Samad puudused leiduvad ka Langenscheidt'i tasku-sõnaraamatus!) Sõna atavism seletus näitab, et autor isegi ei tea, mis tähendab „Rückschlag“ Langenscheidt'is. Ei saa aru, kas teadmatust või mingi valehäbi on süüdi, et sõna hymen teine tähendus jääb ebamääraseks (muidugi jälle vrd. Langenscheidt'it). Paljude teiste sõnade seletused jätavad nii mõndagi soovida (vt. hose, target, fuel jne. jne.). Kuna sõnade hyena või hydra puhul on loobutud üldtuntud „võõrsõnust“ hüään ja hüdra, ei ütle meile aga midagi näit. nylghau = nilgau või teak = tiiki-puu. Siin oleks tingimata pidanud seletama, et esimene tähendab lühisarvelist india antiloopt ja teine — india hiiglatamme. Sõna shamrock seletusele peaks juurde lisama, et see on tarvitata eriti iiri rahvusliku sümboli mõttes (kuna ju ristikkein on inglise keeles tavaliselt clover või trefoil). Oleks veel paljugi puudusi või koguni eksimusi märkida sõnade tõlkimises või seletustes, kuid see viiks liiga pikale.

Märgiksin veel ära paar jämedamat viga, mis muidugi on ainult näidetena võetud.

1. Sõnaseletused: cacao = kakao; cocoa = kookospalm on täitsa ekslikud praeguse keele vaatekohast; nii imelik kui see ka meile, eestlastele, näib. Õige oleks: a) cacao = kakaopuu või selle seeme, millest tehakse kakaod ning šokolaadi. b) cocoa = kakao (pulber või jook). c) coco, coconut = kookospalm, kookospähkel.

2. Magi ei tähenda mitte mustakunstifundjaid, vaid kas vana Pärsia preestreid või (eriti just) Hommikumaa Tarku (piiblist).

3. Tõlge: stenograph — s. kiirkiri, v. kiirkirja kirjutama on täiesti ekslik. Sõna oleks võinud üldse puududa, kuid kui teda tarvitatakse, siis ainult kiirkirja märgi, ste-

nogrammi tähenduses; verbina teda praegusel ajal üldse enam ei tarvitata.

4. Taimede nimetused gorse, furze ja blackthorn on valesti tõlgitud, mis juba sellest näha, et kibuvits ja kanarbik ei või sobida ühe ja sama taime nimetuseks. Gorse ja furze tähendavad mõlemad leetpõõsast, kuna blackthorn ei ole mitte kibuvits, vaid laukapuu. Ka teisi taimenimetusi on antud ekslikult (vt. elder, lilac, mayflower) või ebamääraselt, kuna lodjapuu ja leedripuu ei ole üks ja sama ja meil keegi ei nimeta sirelit hispaania leedripuuks.

5. book in quires on valesti tõlgitud: „raamat puhta lehekülgedega“. See tähendab aga kokkuõmmeldud, alles köit-mata raamatut (raamatuköitja juures).

6. scrap-iron ei ole mitte „kraapraud“, vaid vana (prakk-) raud.

7. Inglast ei mõista sõna protocol all mitte seda, mida meie harilikult protokolliks nimetame (ingl. minutes), vaid ainult politilist „protokollit“, s. o. teatavat eellepingut (nagu me ka võime ajalehtedes lugeda „Genfi protokollit“).

Nimetasime juba, mäherduse mõttetu tõlke leiame sõnasette, tähendades ka, kust see viga pärit. Sama puuduliku eeskuju arvele tuleb panna teisi viga, kuna ei ole osatud kriitiliselt võtta Langenscheidt'i sõnaraamatu seletusi. Isegi nii orjalikult riputakse tolle raamatu küljes, et kopeeritakse selle trüki-viga sõnas tum(o)ur (mõeldud on muidugi tumo(u)r). Kui soovime rohkem näiteid, siis tarvitseb meil ainult võrrelda mõlemas sõnaraamatus: „goitre, Am. goiter“ või „center = centre“ (ilma lisandusega, et esimene vorm on ameerika kirjaviihis). Kuid sõna theatre puhul ei anna kumbki sõnaraamat ameerika õigekirjutust! Sama järjekindlusetus on lihtsa kopeerimise tagajärjel sõnades colo(u)r, favour (lisandusega: favor vt. favour) ja honour (ainuke antud vorm). Milleks üldse on mõne sõna puhul tavalise inglise õigekirjutuse kõrval antud ka paralleelne ameerika vorm, kui seda tehakse ainult juhuslikult?

Kordan veel, et nimetatud eksimused ja puudused on ainult mõned näited nendest, mida võisin märgata raamatu kaugeltki mitte põhjalikul vaatlemisel. On märgitud omale palju teisi, tihti õige olulisi eksimusi ehk ebatäpsusi, mida siin oleks võimatu üles lugeda. Juba säärane võrdlemisi tühinegi asjaolu ei ole tähtsusetu terve teose iseloomustamiseks, et koguni inglise tähestiku üksikute tähtede nimetused on antud lohakuste ning vigadega või mõnikord puuduvad hoopis.

Õige pahandavalt mõjub ka arvutu hulk eestikeelseid õigekirjutusvigu. Neid leidub igal pool, isegi tähe B all, kuigi eessõnas tähendatakse, et prof. Saareste olevat seda tähte revideerinud.

Kiitvalt peab tähendama, et sõnaraamat annab tubli hulga mitmesuguseid sõnakombinatsioone, eriti verbide tarvitamises prepositsioonidega. See on suureks abiks inglise keele fraasi õigest mõttest arusaamiseks. Ka siingi, peab tähendama, on üldiselt jälgitud Langenscheidt'i sõnaraamatut, kuid kuna see on ses suhtes üsna rahuldav, siis ei leia ka Põhli sõnaraamatule siin

palju ette heita. Muidugi võib alles pikaajalise praktilise tarvitamise järele leida sõnaraamatu voorusi ning puudusi sel alal, kuna neid on võimatu näha raamatu lehitsemisel.

„The proof of the pudding is in the eating“, ütlevad inglased õigusega, ja tahaks loota, et Pöhli sõnaraamat siiski osutub kasulikuks abiraamatuks inglise keele õppijaile. Raamat võib olla eeskätt küll ainult abiks inglise teksti mõistmiseks, mitte aga sellele, kes tahaks leida näpunäiteid ka tõlkimise puhul eesti keelest inglise keelde. Ainult erandina on näit. tähendatud sõna *synonymous* järele prepositsioon *with*, millega seda sõna lauses tuleb tarvitada. Miks ei ole samuti antud *to be angry (with)*, *similar (to)* jne.? Kuid ei maksa liiga suuri nõudeid esitada raamatule, mis oma üldiselt loomult siiski ei ole muud kui ainult eeltöö korralikuks, täp- saks ja kõigiti usaldusväärseks inglise-eesti sõnaraamatuks, mille ilmumist me vist veel palju aastaid peame asjatult ootama. Seni aga võib Pöhli sõnaraamat, hoolimata tõsistest puudustest, hädapärast rahuldada nende tarbeid, kellele paremad võõrakeelsed inglise sõnaraamatud on kättesaamatud. Tuleks ainult kas või tagant järele katsuda heaks teha kõige rängemaid eksimusi. Nii peaks vähemalt ingliskeelsetes sõnakujudes leiduvad trükkivead ära parandatama (kas või hinnata erilisas, mis igale raamatu ostjale kaasa antakse). Ja kui raamat peaks kunagi uuesti trükki minema, siis ainult põhjaliku korrektuuri järele nii inglise kui ka eesti keeles. Parem hilja kui mitte kunagi!

Joh. Schwalbe.

Lisandusi, täiendusi ja õiendusi mõnede kirjutiste kohta „Eesti Kirjanduses“ a. 1925, 1926 ja 1927. 3

V.

Täienduseks kirjutisele: „Seletuseks ühe Kreutzwaldi kirja kohta Koidulale“. („Eesti Kirjandus“ 1925, lk. 61—64.)

Selles kirjutises on öeldud, et — meie maal ainuke niisugune nähtus — „kogu Vastseliina kihelkond kuulus ühele ainsale mõisnikule“. See asjalugu põhjeneb juba keskaegsel maakorraldusel, mil Vastseliina pind kuulus Tartu piiskopkonnale ning sealse lossi valitsuskond (Schlossgebiet) ei ulatanud ainult kogu nüüdse V. kihelkonna maade üle, vaid ta külge kuulusid ka praegusest Rõuge kihelkonnast mitmed osad — praegune Haanja ja mõlemad Kasaritsa vallad. Kui orduriigi langemisel ja Tartu piiskopkonna lagunemisel (a. 1558) see maa Vene alla läks, sai Vastseliina loskonna omanikuks — piiskopi õiguste pärijana — Vene kroonu, ning niisamuti hiljemini tulnud valitsuste vahetusel — Poola, siis Rootsi ja viimaks uuesti Vene kroonu, millejuures ikka loskonna maa jäi jagamata üheks tombuks. Rootsi aja alul laiendati seda veel, kuna ta alla seati ka mõned kaugemal olevad mõisad (nüüd Rõuge kihelkonda kuuluvad), Rogosi ja Pindi, ka Haanja kuulus veelgi Vastseliina alla, mõlemad Kasaritsad aga olid siis juba ära langenud. A. 1627 Rootsi valitsuse ettevõetud maaolude revideerimise akt mainib (peale eeltähendatud äärmõisade) nüüdse Vastseliina kihelkonna pinnal lossi kõrval ainult veel Orava mõisat ja Meeksi karjamõisat — ei muid. — Hiljemini on Vastseliinast eraldatud Haanja, Rogosi ja Pindi, nil et järele jäi üksnes praeguse kihelkonna ala, ikkagi veel õige suur maatomp (Läti piirist

Räpinani, üle 65 km pikkuselt). Vene aja algusel püsis see kroonu-mõisa veel kuni a. 1765, mil keisrinna Katarina II ta annetas oma armuosalisele kindral Betzkoile, kes aga siinsest kaugest mõisast suuremat ei hoolinud, vaid müüs ta peagi ära kaardiväeritmeistrile Karl von Liphardtile 110.000 rubla eest (nii siis 10 korda suurem summa, kui mainitud kirjutises öeldud, kuid mõne Saksamaa riigikese suuruse maa eest ikkagi koguni madal hind). Liphardti perekonna käes seisis siis kogu Vastseliina kihelkond ühtlasena meie päevini.

VI.

Vastseliina ümbruse kohanimedest.

Prof. M. J. Eiseni õige hoolsalt ja huvitavalt toimetatud kirjutises „Saksamaalised kohanimed Eestis“ („Eesti Kirjandus“ 1926, lk. 196—197) leiduvad ikkagi mõned ebatäpsused, mida tuleks kohendada. Saksakeelne kohanimi „Neulhausen“ ja eestikeelne „Vastseliina“ on igatahes üks ja sama ning ka mitte teineteise tõlge, vaid kumbki tekkinud omaette. Eestlased hakkasid sakslaste sinna paigale ehitatud kindlust — „linna“ — hüüdma kohalikus keeles „vastseks linnaks“ (uus linn) põhjusel, et siin oli enne olnud väga tõenäolikuult Eesti vabal ajal juba kindlustatud koht — maalinu ehk muinaslinn. Sest kõnesolev paik, kahe jõe kokkujooksu vahele käiv kõrge mäeseljak, oli kindluse asupaigaks otsegu loodud ja seda ei jätnud meie terased esivanemad mitte kasutamata. Kuid see Piusa jõgikonna maalinn on igatahes hävinud juba enne sakslaste meie maale tulekut, kuna nendel siin liikudes enam mingi maalinnaga tegu polnud. Vististi võitsid ja hävitasid ta ära venelased, näit. vahest Setumaa omandamise puhul, mille äärel ta seisis. Tõenäoliselt on ka koha vanem venekeelne nimetus „Novgorodok“ tulnud rahvakeelsest „Vastseliina“ nimetusest, mitte sakslaste antud nimest. Teatavasti tarvitasid vene ajaraamatute kirjutajad meie maa kohtadest kõneldes meelsamini rahvakeelseid kui saksakeelseid nimetusi (Viljandi esineb Villendena, Ronneburg Raunena). Et ka sakslased nende omas keeles siia rajatud lossi hakkasid hüüdma „Uueks kojaks“ (Nyhus), olenes muidugi asjaolust, et mujal pool meie maal juba olid olemas lossid ja siia Vene piirvahiks paigutatud kindlus oli „uueks lossiks“, otse niisama kui sama nimi anti ka Pelpsi põhjakaldale Narva jõe väljajooksu kohale ehitatud kindlusele „Nyschlosz“, eesti keeles tuntud „Vasknarva“ ja ka „Sirenetsi“ nimelisena (viimane nimetus on muidugi venekeelne).

Mis põhjusel prof. Eiseni sõnadega „vanasti moodustas kogu kihelkonna üksainus vaid ja mõis Vastseliina“, selgub celolevast kirjeldusest (vaata V. all). Kuid Orava on igatahes olnud juba Rootsi ajal erimõisana ja vallana (mida näitab eelmainitud revid.-akt), kuigi tal oli Vastseliinaga üks omanik. Nähtavasti eksimusena on Hupel ta paigutanud karjamõisade liiki. Neid oli Vastseliinal küll mitu; Bienenstamm nimetab 1826. a. kuut, millest kolm, Meeksi, Illi ja Ravanurme leiduvad üsna peamõisa ligiduses; arvatavasti olid seda ka „Karlishof“ ja „Reinholdshof“ (mille rahvakeelsed nimed on tundmata); väga tõenäoliselt olid need oma nimed saanud Vastseliina omanikkudelt Karl ja Reinhold von Liphardtelt 1800. aasta ümber, nii siis hiljuti rajatud ja kadusid nähtavasti ka pea jälle ära, kui 1841. a. järele sellekordne mõisnik Gotthardt von Liphardt asutas oma päratu suurde mõiskonda mitmed uued peamõisad. Põhjust selleks andis asjaolu, et suure mõiskonna ääremaadelt mitmekümne versta kauguselt väga tülikas ja aegaviitev oli Vastseliinas teol käia, niisama maksusid maksmas. Uutele mõisadele seati siis ka omad vallad ning anti kõnesoleval ajal hoosse saanud saksastamisvoolu nõudel ametlikud saksalised nimed. Kuid „Eichhofi“ nime andmine

estikeelsele Lasvale ei tarvitse just olla „Stettini ümbrusest toodud“, vaid see võis tuletuda ka siis Lasva maadel olevatest laialistest tammemetsadest. — Ei ole täppis, et „Loosi karjamõis nimetati „Lobensteiniks.“ Siin kohal ei olnud varemalt karjamõisat, vaid oli Loosi küla. — Võõriti mõistmine on, et „Illi karjamõis muudeti Illingeniks ümber“, sest Illi on üsna Vastseliina peamõisa ligiduses ning kannab seda nime nii saksa kui eesti keeles püsivalt, vaid „Illingeni“ nimi anti mainitud ajal mõiskonna kaguservale Vastseliinast üle 20 km eemal rajatud uuele mõisale, mille rahvakeelne nimetus on Misso.

Olgu siinkohal esitatud ka õieti isemoodi kavatsus Misso kohta, mis vististi väärt on, et ta päästetaks unustuse hõlmast, kuna see õieti värvikalt kujutab kõnesoleval ajal meie maa kõrgemas ringkonnas valitsevat meeleolu ja tulevikuvaadet. Pea pärast Misso mõisa asutamist, kui valmis 1850. a. ümber Riia ja Pihkva vaheline kivitee (kividega sillutatud maantee) ja see viis Missost mööda, tekkis kavatsus Missole rajada uut linnat, milleks tõepoolest oli tunduv tarvidus, sest see koht on õige kaugel kõigist ümbruse linnadest: Võrust ja Petserist ligi 50 km, Valgast ja Marienburgist veel kaugemal. Loodeti kõvasti, et siis nii väga ülistatud kivitee toob ümbruskonnale rohket elu ja liikumist, ning kuna see tee Riia ja Pihkva vahel ei puutunud teisi linnu, arvati kohaseks ometi üht linna ta äärde paigutada. Nimeks oli kavatsetud linnale õieti pikk ja uhke nimi: Liphardtsstein, millega mõeldi jäädvustada ühtlasi mõisaomaniku Liphardi ja Võru tolleaegse suurkaupmehe Steini nimesid. (See kunstlikult sepitsetud nimi poleks küll iganes rahvale omaseks saanud.) Kuid kena kavatsus rauges peagi, kuna kivitee ei toonud oodatud tagajärgi ning nii ei usaldatud Missole linna rajamisega algustki teha. Arvatavasti aga hakkab see kava — palju muutunud asjaolude tõttu — nüüd teostuma, sest mainitud põhjusel on igatahes Misso ümbruskonnal vajadus mingi linnalaadilise asula järele.

VII.

Arvatavast vanimast eestikeelsest jutluseraamatust.

Oma kirjutises „Mihkel Jürgens“ (vt. „Eesti Kirjandus 1926, lk. 403) mainib prof. M. J. Eisen lõpuks, et „H. Prants teab Jürgensi raamatukogu kohta kuulnud olevat, et selles leidunud mingsugune eestikeelne jutluseraamat, vanem kui Stahli oma. Seda teadet tahaksin vaevalt uskuda.“

Ei taha sugugi tõendada, et niisugune raamat tõesti olemas leidunud Jürgensi raamatukogus; sest seda pole mitte mainitud kummaski Jürgensi toimetatud „Raamatute nimmekirjas“ (mis ilmusid a. 1857 ja 1864). Kuid täitsa „võimatuks“ ei saa seda teadet ikkagi lugeda; võis ju Jürgens raamatu omandada alles peale nimekirja ilmumist. Igatahes ei taha see ütlus märki, et „seesuguse vanema jutluseraamatu kohta puuduvad igasugused teated“. Neid on olemas ikkagi, vähemalt üks — kahjuks küll koguni lühike ja umbkaudne. Nimelt a. 1715 ilmunud põhja-eestikeelse Uue Testamendi esimese trüki eeskõnes, kus öeldakse, et Tallinna Püha-Vaimu kiriku õpetajalt Simon Blankenhagenilt olevat ilmunud trükis „*Postilla esthonica*“, — eestikeelne jutluseraamat, millest siis veel alles olnud üksainuke eksemplar. Muud mitte midagi, — sedagi pole mainitud, kus see ainuke haruldane raamat oli, nii et hiljemini ta olemist jälgida oleks võidud. Nõnda on seegi kadunuks saanud ja sellega nimetatud raamat täitsa tundmatuks jäänud; ei teata ta täielist nimegi, mida võiks nimekirja paigutada.

Ta olemises aga ei tarvitseks kahelda, sest eelmainitud teade kannab kõigiti kindlat ja usaldatavat kaju. Ning pealegi toetavad seda väidet matmed asjaolud. „*Postilla esthonica*“ autoriks mainitud Simon Blanken-

hagen oli meie maa mees, pärit Pärnust, kus ta isa — ka Simon — oli saksa koguduse õpetajaks; poeg, sündinud a. 1589, õppis Saksamaal usuteadust ja sai esiti Pärnu eesti koguduse õpetajaks ning omandas oma kirjandusliku ¹⁾ tegevuse tõttu juba noorena laiemat tutvust, nii et temale pea meie maa suuremas linnas tähtsam koht pakuti: Blankenhagen kutsuti Tallinna Püha-Vaimu koguduse õpetajaks, kus ta a. 1617 ülestõusmisepeühäl ametisse seati. Siin oli ta tegev 23 aastat ning suri — alles keskealise mehena — 23. juunil 1640.

Muud midagi pole ta elust ja tegevusest teada, kuid arvesse võttes kõiki asjaolusid, milles ta teotses, võime küll kindlalt oletada, et ta agara mehena ning hakkaja kirjanikuna edasi töötas ka sellel alal, mida ta ametis eelkäija Georg Müller paarkümmend aastat varem harima oli hakanud: eestikeelsete jutluste kirjutamises. Teatavasti on Müllerilt järele jäänud eestikeelsete jutluste kogu (39 jutlust üle 400-leheküljelises käsikirjas), seni kõige vanem teatav eestikeelne pikem kirjatöö, ülitähtis mälestusmärk meie kirjandusloo algusaegadelt. Võime julgelt arvata, et need Mülleri jutlused — mida ta pidanud a. 1601—1606, — sugugi mitte ainukesed pole, mis ta kirjutanud ning järele jätnud, vaid neid on küll olnud hoopis rohkem. Õige tähelepanev on märkus, mis leidub sealsamas kohas, kus Blankenhageni jutluseraamatust kõne on: Müller olevat valmistanud suurema eestikeelse kirjatöö, mille andnud Eestimaa konsistooriumile läbivaatamiseks ja trükkitoimetamiseks. Täitsa selge on, et see käsikiri mitte polnud samane Tallinna kirjakogusse seisma jäänud 39 jutluse käsikirjaga; viimane on katkendiline ja polnud sugugi trüki jaoks määratud. Vaid konsistooriumisse antud käsikiri oli tõenäoliselt mingi ümmargust kuju kandev kirjatöö, — vahest otse korralik jutlustekogu. Konsistooriumi kirjakogus pole seda hilisemal ajal aga mitte enam leidunud. Õieti tõenäoline on siis oletus, et Mülleri järeltulija, õpetaja Blankenhagen, kes ta kirjanikutegevusest oli nähtavasti väga huvitatud ning seda omamoodi jätkas, tutvus ka Mülleri kirjandusliku pärandusega, mille leidis Püha-Vaimu koguduse arhiivist. Vahest sai ta oma kätte ka konsistooriumile antud käsikirja ning teostas siis selle ülesande, millest konsistoorium nähtavasti ei hoolinud: avaldas trüki Mülleri valmistatud jutlustekogu, — vististi omalt poolt täiendatud ja vahest ka muudetud kujul. See on sündinud igatahes enne Stahlil jutluseraamatu ilmumist (mis tuli teatavasti a. 1641), sest pärast Stahlil teose avaldamist — mis ilmus Rootsi kroonu toetusel ja kõrgel soovitusel — poleks Blankenhageni teosel enam aset olnud. Väga tõenäoline, et just pea järgnev Stahlil raamat Blankenhageni varem teose levinemise kinni pani, nii et see ainult vähesel arvul lugejate kätte läks ning selle asjaolu tõttu juba varaselt ära kadus.

Täit selgust asjaolusse võiks tuua muidugi ainult, kui veel õnnestuks leida kuskilt kõnesolevast raamatust mõnd eksemplari. Võimalikkuse piires see on. Mõnikümmend aastat tagasi tuli juhtumisi ilmsiks ühes Lõuna-Saksamaa raamatukogus (kui õieti mäletan: Münchenis) „mingis tundmata keeles“ kirjutatud käsikiri. Ta saadeti asjatundjatele näha ning siis selgus, et see oli Uue Testamendi eestikeelne käsikiri. Õnneks leidis käsikirjal peal ta omaniku nimi: pastor Creydius. Selle najal asjaolu jälgides võidi konstateerida, et mainitud isik oli olnud meie maal 17. aastasaja lõpul kirikuõpetajaks (kui siin oli piiblitõlkimine käsil ja tõlgetest tehti ärakirju), hiljemini tagasi läinud oma kodumaale ning siis enda kirjutatud ja tarvitatud Uue Testamendi käsi-

1) A. 1613, nii siis 24-aastasena oli B. Rostokis avaldanud ladinakeelse kirjatöö baptistide vastu võitlemiseks, seletades nende eksimusi „Pühas Kirjas ja Kristuse riigis“.

kirja kaasa võtnud. Pärast ta surma läks see raamatukogusse hoiule, kus tundmatuna püsis ligi 200 aastat.

Võime küll kindlalt oletada, et mainitud lugu ei olnud ainuke niisugune, vaid et ka mitmed muud Saksamaalt pärit õpetajad, kes mõne aja Baltimaadel ametis olnud ja siis jälle kodumaale pöördunud, endaga kaasa viisid siin tarvitatud eestikeelseid käsikirju ja ka raamatuid. Otse samasuguselt oli lugu mitmete Soomest tulnud ja sinna tagasi läinud õpetajaga, mida näitab ühe eestikeelse käsikirja olemine Turus. Need on vististi ajajooksul mitmel moel hävinud, aga mõnigi on vahest veel alles hoidunud, nagu Creydiuse käsikiri. Peaks tarvitama iga abinõu, et neid kuidagi tabada.

See asi seisis mul meeles, kui a. 1918 — iseäralistel asjaoludel — mul kaasa tuli teha „Baltimaa ajakirjanikkude õppereis“ Saksamaale. Püüdsin seda käiku kasutada eesti kirjandustoodete jälgimiseks Saksamaa raamatukogudes. Kuid võimalust selleks leidus ülivähe, kuna reisikavas oli äramärgitud iga päev ja ligikaudu iga tund, mil kuskil tuli teotseda. Siiski sain sellevõrra mahti, et Heidelbergi ülikooli ning Müncheni ja Nürnbergi linnaraamatukogudes kõnesoleva asja pärast kuulamas käisin. Kuid igal pool sain kindlalt eitava vastuse: ei olla midagi niisugust olemas. Sama tagajärg oli Dresdenis kuulamisel. Mõlkus veel meeles „Saksamaa raamatute pesa“, Leipzig, kuid sinna ei ulatunud õppereis. Võisin ometi Dresdenis tutvuda ühe sealoleva ajalehetoimetajaga, tegin temaga asjast juttu ning ta arvas kord nagu unenäos kuulnud olevat, et ühes Leipzigi arhiivis leiduvat mingisugune õige vana „liivimaaakeelne raamat“¹⁾. Palusin teda õieti asja ligemalt järele kuulata ja tagajärgedest mulle teatada. Oliigi mees lahkelt sellega nõus ja lubas teateid anda, — ka eitavaid. Kuna aga kohe selle peale tuli kätte suur murranguaeg, mil katkes meil iga ühendus Saksamaaga, ei saanud Leipzigit midagi kuulda.

Nüüd on Saksamaaga ühendus õige hõlpus, mitmed eestlased asuvadki seal pikemat aega, ning oleks küll väga tarvilik, kui need püüaksid võimalust mööda jälgida eesti vanema kirjanduse toodete olemasolemist Saksamaa vanemates raamatukogudes ja arhiivides. Vahest aitaks ka kuulutamine mõnes bibliograafilises ajakirjas, mida on olemas igatahes Leipzigis. Asi on nii tähtis, et selle jaoks küll maksab vaeva näha ja kui vaja kulugi kanda.

(Järgneb.)

H. Prants.

Killud ja dokumendid.

Teade „Pärmi Jaagu unenäo“ ettekande kohta.

Sel ajal kui „Pärmi Jaagu unenägu“ Tartus ette kanti, käis seda ka keegi soomlane vaatamas ja kirjutas „U. Suometaris“ kohe, et see on sama näitemäng kui Soomes tuntud Holbergi „Jeppe Niilonpoika“.

Mineva aastasaja kaheksakümnendates aastates kuulsin Pärnus üht pärnlast jutustavat, kuidas tema oli „Pärmi Jaagu unenäole“ tsen-sori loa muretsenud. Kust ta käsikirja oli saanud, sellest ta ei rääkinud. Seesama näitlejate-seltskond, kes seda Pärnus ette kandis, käis ka Toris kord seda mängimas. Ehk teatakse Pärnu „Endla“ seltsis sellest asjast.

Soomes ei peeta „Jeppe Niilonpoika“ ajast ja arust olevaks näitemänguks, vaid mängitakse seda ühtelugu.

Helsingis, 13. aug. 1927.

J. Virula.

1) Ein Buch in der livländischen Sprache.

F. R. Kreutzwaldi seni tundmata pealkirjata jutustuse sisu, mis ilmunud „Maa-rahva Kasulises Kalendris“ 1865.-73. a.

Kuue aasta eest läks Ülevainu talu müümisel uue omaniku kätte, sest endine peremees pidas hinda 'kalliks. Ostja Mihkel Põllupapp oli uhke ja vaga mees, kel polnud läbikäimist naabermeestega. Tal oli kaks poega, juba mehed, ja tütar.

Siia talu oli raske saada päevilisi, sest peremehe vaga meele järele ei suudetud teha. Ta noomis liialt. Perenaine oli pödur, kuid veel nurjatam. Kuigi halba sõna ei ütlenud, „kuid lõuad käia tal lõuguti kombel, kui ta korra noomima hakkab.“

Põllupapp asus siia juba jõuka mehena. Varemini oli ta olnud mõisarentnik, siis linakaupmees. Maja seadis ta korda. Puhtus valitses. Tehti korralikku tööd ja vili kasvas teistest taludest parem.

Pühapäeviti käis kogu pere kirikus. Seda vagadust arvati aga silmakirjaks, kus lambanaha sees hunt.

Suviliseks kauples enda siia Hans Virk, laitmatu noormees. Alul peeti katsenädalat. Kuid Hans oli vagane, ei kõnelnud ilma asjata. Ei tarvitanud ühina ega suitsu.

Ta meeldis peremehele ja kaubad sobisid.

Ainult üks viga leitakse Hansul: ta on „ilmalaps“, ei käi pühapäeviti kirikus ega palvemajas. Ja kord hommikul üksi minnes kajab ta suust 'laul:

„Ma teretan sind hommik,
Sind kaste, suve õhk!
Sind vaikne metsa kohin...“

(Laulul on kolm salmi. On „Viru lauliku lauludes“.)

Ühel laupäeval võtab perenaine nõuks õnne katsuda, palgaltst laialt teelt tagasi tuua, „sest Issand võib 'ka nõdra vägevaks teha, kui tema meid endale tööriistaks tarvitab“.

Kuid perenaise südamest südamesse misjonitöö ei õnnestu. Hans lausub kindlalt kõige lõpuks: ärgu pahaks pandagu; ta ei lähe kirikusse ega palvemajja.

Nüüd muutub pere vahekord sulasega tunduvalt külmemaks. Kuid pühapäeval leiab perepoeg Hansu võsast, piibliraamat ees lahti. Selle järele katsub õnne peremees, kuid sulane tõuseb püsti, lõpetab jutu ja läheb. Seega kadus lootus eksinud lammast õigele teele tuua. See halvendas täiesti vahekorrad.

Ühel laupäeva õhtupoolikul aga peab Hans peremehe teel kinni, soovides kõnelda, sest viimasel ajal on nad teineteisele muutunud palju võõramaks.

„Teie arvate mind jumalapõlgajaks, kuid vari petab. Ma tunnen end vaimus Jumalaga ühendatud; minu vaim ja hing tunnistavad ta õhku; kõik välispidine ilm minu silme ees tema otsatu väge ja imelikkude kätetööd, aga Jumalat ennast ei näe minu ihusilm mitte. Miks ei astu ma teie seltsi? Selle pärast, et teie kogudusest välja astute ja endid paremaks peate kui teised; teete iseäraliku seisuse püha ristikoguduse keskele. Teie väike kogudus tahab armuõpetuse õnne üksnes valitud rahvale kuulutada.“

Kuid veel. Meie rahval on vaim harimata. Kuid mõned teie seast kõnelevad: „Mis need koolid aitavad, mis ilmalikku õpetust annavad? Meile ei ole muud tarvis kui pühavaimu kooli.“ Kuid

tuleb hoolt kanda, et järeltulijatest paremaid saab, kes mitte öökammitsais, vaid kui päevalapsed elavad. Meie rahva vaim oleks nelikümmendviie aastase priituse põlves mitmes tükis juba kaugemale jõudnud, kui teie „pisukese koguduse“ kitsad paelad ühe suure osa lindude tiibu ei oleks kinni sidunud, et nemad paigast ei pääse...“

„Armastus Jumala ja ligimese vastu on kõige ülem käsusõna ristiusus, mis teeb Kristuse järelkäijaiks...“

Nii Hansu mõttekäik kõnes peremehega. Ja Hans annab eluse kristlikku eeskujut. Kui üks rentnik oma renti ära maksta ei suutnud — teda ja ta maja olid tabanud mitmed õnnetused — viis Hans kõik oma raha sellele ja veel lisaks pantis oma riided, nii et oksjon tulemata jäi.

„Meie kristlik moraal on, et oksjonil poole hinnaga omandatakse teise vaese vara.“

Peale usuisulist kõnet peremehega muutus vahetõde uuesti kodusemaks. Eriti perenaine ja peretütar Els pühendasid Hansule lahkema ja suurema tähelepanu. Ühel õhtul palub Els, et see õpetaks talle mingisugusegi laulu. Hans õpetab:

„Ehatäht, sa kahvatanud,
Pilgud, vaatad kurvalte...“

(Kolm salmi. Luuletus ilmunud „Viru lauliku lauludes“.)

Suvi lõppes. Lõppes ka Hansu teenistuse tähtaeg. Kuid Hansul on raske lahkuda. Peretütre Else kujut seisab ees. Kuid ühel õhtul kiidab peremees esialgu Hansu virkust, tähendab siis, et vanem poeg kodust lahkub, „sest iga lind peab ükskord enesele pesa tegema.“ See läheb välja koduväiks. Ja Hansuga tehakse uus kaup. Ta jääb sulaseks, kusjuures Hansu poolpime ema samasse perre võetakse.

Põllupapi peres käisid sügisel Elsel kosilased. Kuid peretütar ei võtnud neid vastu, kuigi vanemad poolt olid. Külanaised teadsid rääkida, et need Hansu pärast tagasi lükatud.

Uuel kevadel asus siia külasse kaks uut peremeest võõrsilt, kes ostnud olid siia omale talud.

Üks neist oli Peeter Mõistand, elava vaimuga, tark ja osav, kes palju tähele pannud ja õpetust võtnud. Ta on lahke külarahvaga. Temaga kaasas tuleb uus vaim, uut õhku sisse metsatagusesse nurka. Uue aja esimesi pääsukesi.

Juba taganeb õililambi eest peerg. Need esinevad kõrvuti. Mõistandil on kaasas raamatuid. Maja ja aia kordaseadmiseiga annab ta kõikidele eeskujut.

Sulase Hansu ema on haigeks jäänud. Kui haigusest juba mõni nädal möödab, tuuakse arst. Kuid siis on hilja. Arst teatab, et vanainimene on maksapõletikus ja sureb paari nädala jooksul. Nii sünnibki. Nüüd hakkab muutuma ka vagatseja Mihkel Põllupapp. Ka tema leiab suurema läbikäimise teistega.

Sulane Hans kutsutakse sõjaväkke. Küll tahab peremees ta välja osta, kuid see ei lase. Ses näeb ta oma kohust. Väljaostmiseiga aga võtaks Hans omale suure võlakoorma kaela. Kui palju talukohti oleks ostetud, kui mitte nii paljud endid poleks välja ostnud! Kolme või nelja väljaostuga oleks saadud talu.

Kui Mihkel Põllupapp teate koju toob, et sulane Hans sõduriks võetud ning see end välja osta ei lasknud, on Els surnukahvatu.

Emaga sõidavad nad ise linna, et Hansusse mõjuda. Kuid ka naiste härdus ega mõju ei aita. Hans sõidab nekrutina Venemaale.

Raha eest aga, millega Mihkel välja osta tahtis sulase, ostab ta teise talu, mis jääma pidi Elsele.

Nädalad kaovad, kuid Else mõtted käivad Hansu järel. Ta kurbus on kergenduseta, ta üksindus rõõmuta. Ta pole neist naistest, kelle kohta antud järgmine iseloomustus: „noor lesknaine haua serval kibedaid pisaraid palgeid mõõda laseb voolata, mis vähem närtsind mehe kohta haua põhja puutusid, kui teise priskema kohta, keda süda ehk kadunule järeltulijaks igatses.“

Kuid natuke lohutust siiski ilmus. Tuleb uus sulane Villem Karp, endine sõdur, kes jutustustega oma elust kõiki kuulama paneb. Nüüd aga saabub Hansult kiri ta lahkumise kohta kodumaalt. Mõne kuu pärast tuleb teine kiri. Hans on Semjonovi rügemendis. Ja need kirjad on Elsele nagu töötusiks.

Noorem Ülevainu poeg soovib abiellu astuda. Kõik on korras, kuid peiu vanemad leiavad vea, et see on ilmalaps. Aga vanema poja käsi on vahepeal käinud väga halvasti, kuigi ta usklikku peresse koduväiks läks. Usklik äi pandi lõpuks isegi vangi vargusasjade varjamise pärast ja koduväi on valmis ära põgenema, ainult et kardab rahva jutte.

Ja noorem poeg jõuabki lõpuks oma eesmärgile. Järgmise aasta nellipühil on pulmad. Naiseks võtab ta Peeter Mõistandi tütre. Ülevainu talu antakse talle kohe ja isa Elsega kolivad teise, ostetud ja kordaseatud Tamme talusse, mille pärima peab tütar.

Else ja Hansu vahel on sobinud kirjavahetus, milles nii üks kui teine omale lohutust leiab. Jõuludeks tuleb Hans sõdurina külla. Teretamisel on kõigil rõõmpisarad silmis. Peetakse jõulupuud. Kuid Hans peab pea tagasi pöörduma. Abiellumiseks pole tal mingit lootust. Tol ajal oli sõduritel keelatud naist võtta. Ja ta annab Elsele nõu teisele mehele minna. Nemad jäävad ainult sõpradeks.

Vahepeal on siin küllas surnud vana ja asemele võetud uus koolmeister. See algab suure innuga tööd. On hariduse saanud Valgas köstrikoolis. Kuid Põllupapp on uue kooliõpetuse vastu. See õpetavat ka ilmalikke laule, rahvalaule ja ennemuistseid jutte. Siin tekib siis Põllupapi ja Mõistandi vahel külmus. Kutsutakse koolmeister seletust andma oma õpetustööst. See algab oma kõnet muinasjuttudest nende õigustamis- ja kiidukõnega. „Igal rahval oli ükskord tema lapsepõli, mis mõnel pikem, teisel lühem vältis. Mida pikemale aeg läks, ennekui rahvas omi mälestusi kirja hakkas panema, seda vähem tohime meie loota, et esivanemate suust tulnud mälestused muutmata jäid... 2000 a. eest on eestlased Aasiast välja rännanud Kaukaasia väravate kaudu.“

Nende vanemad mälestused, mis ennemuistsetes juttudes elavad, võivad ulatada peaaegu sinna piirini, kus suguvanemate kätkid seisnud ja nende lapsepõli mõõda läinud.

Kalevipoja mälestus tohiks vanem olla...“

Järgneb Kalevipoja sisu jutustus.

Hansu ärasõidu järele viibib Else ja talitab nagu unes. Öösel salanutt. Vokitaga samuti. - Siis hakkab ema tõrelema. „Hansust ei saa kosijat. Unusta ta. Mine teisele.“

Tütar palub aga ainult rahu. Rahu! Ta ei minevat üldse kellelegi mehele. Tal on leinapidu.

„Surma ja haura igatsused jäägu vanadusele, keda elukülmad juba kohmetanud; noore lootuse tiivad peavad õnne pilvede poole lendama.“ Kuid Else lootuse tiivad on murtud. Ja kui need peaksid paranema, lausub ta, siis jääksid nad kangeks ja ikka ei saaks enam lennata.

Lootuse peale vaatamata ei kirjuta Hans. Siin on toodud luuletus, mis ei esine redigeeritud „Viru lauliku laulude“ kogus.

„Kui kauaks jääd sa viibil?“

Ju päev on lõppemas..“

Kaheaastase õpetuse järele tahab kooliõpetaja näidata, mis lastega kätte on saadud. Lastevanemad ja küllarahvas kutsutakse pealt kuulama. Alul laul, siis palve. Siis neljahäälne laul. Läbikatsumine jumalasõnas. Kümme käsku, ja ristiusu tuumast — armuõpetusest.

Järgneb maadeteadus. (Ja huvitav! Kreutzwald seab lähtekohaks maadeteaduses koolimaja lähema ümbruse. Siit siis aina kaugemale, kuni kogu Eestimaani. Siis Liivi- ja Kuramaa. Siis Venemaa ja teised riigid. Täiesti moodne õpetusmeetod.)

Veel näitavad õpilased oma teadmisi ajaloos, arvutamises ja kirjutamises. Koolitöö tagajärjed on hiilgavad.

Kuid nüüd jääb vana Põllupapp haigeks. Ja surmavoodil muutub ta meel lõplikult. Tema, eesti mineviku, õõ ja uduküla viimseid esindajaid, on lõplikult löödud. Ta annab järele, et ilmalik ja vaimulik teadus kõrvuti olla võivad. Kahetseb isegi, et tema on nooremale põlvele ülekohtu teinud. Ta sureb vaikselt.

Saabub viiekümneaastase vabaduse juubelipäev. Koolimajas on korraldatud seks puhuks mälestus-õhtu. Alul laul, siis palve ja sellele järgnevad kõned. Siin toob Kreutzwald selle päeva puhuks luuletatud laulu (see puudub samuti „Viru lauliku laulude“ kogus):

„Üks haruldane ilu pidu

On täna siin meid ühendand..“

Viimati saabub Hansult kiri. Ta käsi on üles paistetunud. Ta on saadetud haigemajasse. Ta kätt on lõigatud. Vahest saadetakse ta isegi koju. Ja Hans tulebki tagasi.

„Kuule! lepik kostab laulust,

Vesi veereb allikast:

Aset annab veikem urtsik —

Kõitnud arm kaks õnnelast.“

Küll näitab end Hans veel arstidekomisjonis, kuid nüüd lastakse ta käe pärast päriselt vabaks.

Lõpu ette on põimitud veel luuletus:

„Oh näeks ma tühja nõmme peal

Kord marus sind,

Küll minu mantel tuule eest

Seal varjaks sind.“

(Neli salmi. Luuletus ilmunud „Viru lauliku lauludes“.)

Ja kui Hans linnast koju tuleb, langeb Elsu talle kaela. Sellele järgnevad pulmad, ja lõpeb jutustus.

*

Toome ära lõpuks ka eelnimetatud Fr. R. Kreutzwaldi luuletused, mis kirjaniku senistes kogudes ei esine. Esimene on

ilmunud 1870. a., teine 1871. a. ja kirjutatud 1869. a. pidutsetud 50-a. priiuse juubeli puhuks, mil peeti ka meie esimene laulupidu.

„Kui kauaks jääd sa viibil?
Ju päev on lõppemas,
Kõik puud nüüd punasiidil,
Mets kullal läikimas.
Mäeharjad seisvad hiilgul
Seal kaugel punetes,
Kui tahaks viimsel pilgul
Veel naerda lahkudes.

Kõik healed kustund vaigul,
Pea astub tuppa öö,
Kus videviku kaisul
Mind igatsuse vöö
Ei lase päikse langul
Nüüd kauem salgada:
Et tundmus, ehk küll algul —
Ei lähe kustuma.

Ja lugusi ma puistan
Kui pärlid öödele;
Ja soovitusi tuiskan
Kui leeked kaugele:
Et nende nõidusvägi
Kõik süütaks põlema,
Et uskus kerkiks mägi —
Ja arm saaks tulema!“

*

Üks haruldane ilu pidu
On täna siin meid ühendand,
Kus parem' põlve seemne idu
Meil esiannet valmistand,
Et lootes tuleviku peale
Ja kiitust andes Jumalal'
Nüüd võime tõsta rõõmu heale,
Kui laululinnud taeva all.

Pikk pime aeg ja piina kurnad
On murupõues magamas.
Ja sajad näljad, katku surmad
Kõik kinni rahu sadamas!
Üksainus vaenlane veel kuri,
On suure karja rumalus,
Seepärast seisab mitu Muri
Veel urisedes ukse ees.

Ei usalda nad tuppa minna,
Kus aknad juba seinadel!
Neil kärsis nina tõuseb vinna,
Et rohkem maad on valgusel!
Sest sagedamast tõusvad koolid,
Kust noorem põlv saab õpetust,
Ja vaimu teravamad noolid
Ju näitvad tuimus' lõpetust.

Neil, kellel öö ja tema pime,
Kui lehmad võid ja piima ann'd,
On kartus käes, et kustuv ime
Ka rahval mõtteid pähe pann'd,
Kus mõni avandatud silmal
Ehk loodud asjast aru saab:
Et Looja targast tehtud ilmal
Üks kindel seadus toimetab..

Sest päike, koit ja ehavalge
Ei tõuse iial hiljemal,
Ei kustu varem taeva palge,
Kui mööda läinud muiste a'al,
Seesama kuu, kes paradiisis
Muist' Aadamil ööd valgustas —
On praegu kindlast seatud viisis
Kui ööde vaht meid valvamas.

Ja udu, vihm ja raheterad
Neist samist pilvist tulevad,
Mis veest kui selged aurukerad,
End pisar märjaks koguvad,
Kust niiskelt neid ehk kül-
metanud

Meil läkitakse tagasi:
Et murupind saab karastatud
Ja kestab ilma otsani.

Nüüd au ja kiitus Jumalale
Ja tänu suure keisrile!
Kes, halastades meie peale,
On silendanud elu tee:
Et orja kütkest peasnud loomal
Täis inimese õigus käes:
Kes täna raskel vangil koormal,
See veab veel rumaluse väes.

J. Pert.

Õiendusi.

Artiklis „Vanem eestikeelne pulmalaul“ on järgmised eksimused parandada:

484 lk.,	12 rida	alt	õhnikut	asemel	lugeda	õhnikut
486 „	18 „	ülalt	Rahvu	„	„	Rahvul
487 „	18 „	„	rahvu	„	„	rahvul
488 „	16 „	„	rahu(l)	„	„	rahul.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1927.